

Navegant en onades de ceps. Viticultura als vessants penedesencs de l’Anoia: el cas de la família Millaret (1630-1913)*

Miquel GUTIÉRREZ-POCH
Centre d’Estudis Antoni de Capmany
Universitat de Barcelona

En record del sempre present Francesc Valls
«un bon amic, de paraules amables i gran ànim, que sabia
com afrontar les coses i com sortir-ne d’elles»

Adaptació d’Ibn Hazm (*El Collar de la Paloma*)

Navegando en olas de cepas. Viticultura en las vertientes “penedesencs” de la de la comarca de l’Anoia: el caso de la familia Millaret (1630-1913)

Sailing in waves of vines. Viticulture on the Penedesian side of the Anoia: the case of the Millaret (1630-1913)

RESUMEN

La agricultura catalana vivió un intenso proceso de especialización vitícola desde finales del siglo XVII. La viña fue conquistando tierras yermas y bosques. Las exportaciones de aguardiente dinamizaron

ABSTRACT

Catalan agriculture underwent extensive specialisation in its vineyards from the late seventeenth century onwards, as the crop took over previously uncultivated and forest lands. The exportation of spirits revitalised the country’s economy, and became

* Aquest article forma del projecte de recerca PGC2018-093896-B-I00 «¿Capitalismo mediterráneo?: Éxitos y fracasos del desarrollo industrial en España, 1720-2020» MCOC - Ministerio de Economía y Competitividad i Fondo Europeo de Desarrollo Regional (FEDER), dirigit por Jordi Catalan i Ramon Ramon. També ha comptat amb el suport del Grup de Recerca *Economic History and Development (Industry, Business and Sustainability)* (2017 SGR 1466), finançat per la Generalitat de Catalunya. Algunes previsions de treball d’arxiu s’han vist dificultades per la situació de confinament a causa del COVID-19 en què s’ha acabat aquest article. Ha faltat aprofundir en els fons dels arxius diocesans de Barcelona i Sant Feliu i del comarcal del Baix Llobregat.

la economía del conjunto del país, constituyéndose en una de las principales bases de su proceso de industrialización. Esta auténtica fiebre vitícola fue posible gracias a millares de campesinos que anónimamente contribuyeron con su trabajo a extender este cultivo mediante el contrato de *rabassa morta*. Una de las comarcas donde el proceso fue más intenso fue en la del Anoia, especialmente en su zona oriental. En dos de sus localidades, Hostalets de Pierola y el Bruch, se asentó la familia Millaret, originaria de Lot-et-Garonne (Francia), que llegó a Cataluña a inicios de la década de 1630. Los Millaret ejemplifican ese dinamismo viticultor, la intensidad de la crisis de finales del siglo XIX y las respuestas pergeñadas.

PALABRA CLAVE: Anoia, viticultura, familia, emigración,

one of the cornerstones of the process of industrialisation. This rush towards viticulture was made possible thanks to the thousands of peasants who anonymously worked to extend the crop through the *rabassa morta* sharecropping contract. One Catalan region where the process was particularly intense was the Anoia, and especially the eastern part of the region. The Millaret family, who arrived in Catalonia in the mid-1630s from Lot-et-Garonne (France) settled in two towns in the Anoia, Hostalets de Pierola and el Bruc. The Millarets are prime examples of this dynamism in viticulture, the intensity of the crisis in the late nineteenth century and the answers used to address it.

Keywords: Anoia, viticulture, family, emigration.

INTRODUCCIÓ

L'estudi de la família ha estat un tema recurrent a diferents branques de la història (política, social, econòmica, empresarial, etc.). Aquesta aproximació és especialment fructífera quan la família no s'estudia per ella mateixa sinó com a mecanisme per aproximar-se a un tema o a un període. Formaria part des d'aquest punt de vista, com afirma Tamara K. Hareven, d'un «commitment to linking individual and group behavior to larger social processes and to social structures».¹ En aquest cas, l'estudi d'una família, els Millaret, esdevé el fil conductor dels canvis del món agrari. En aquest treball es pretén analitzar l'evolució de la viticultura als vessants penedensens de l'Anoia, als municipis dels Hostalets de Pierola i el Bruc especialment, des del segle XVII fins a l'impacte de la crisi fil·loxèrica i la posterior recuperació. Els Millaret, originaris de Combebonnet (Lot-et-Garonne, actualment municipi d'Engayrac), es van assentar en aquella zona i van ser uns dels milers de protagonistes anònims del procés.

1. T. K. HAREVEN: «Historical analysis of the family» dins M. B. SUSSMAN *et al.*, (eds.), *Handbook of Marriage and the Family*, New York, Plenum Press, 1987, p. 37

CATALUNYA I AGRICULTURA DURANT ELS SEGLES XVI I XVII

EXPANSIÓ I ESTANCAMENT AGRÍCOLA ALS SEGLES XVI I XVII

Durant el segle XVI va augmentar la terra conreada a Catalunya, dinamisme que únicament va minvar a partir del començament del segle XVII. Aquest procés va significar recuperar la frontera anterior a la crisi baixmedieval, període en el qual s'havia accentuat la concentració de la propietat de la terra. Al començament del cinc-cents, una part significativa del territori català estava ocupada per boscos i erms. Durant el segle XVI, l'estructura catalana de conreus es trobava dominada pels cereals, especialment pel blat, tot i que la presència de la vinya era prou generalitzada.² Aquesta realitat no va canviar durant les primeres dècades del segle XVII. Eva Serra ha constatat que, majoritàriament, la caiguda de la renda feudal es va produir entre 1590 i 1640, i afirma que «Hi hauria, evidentment, una etapa de dificultats generals de sostre social i tècnic entre 1620-1639».³ Pere Gifre ofereix la imatge que el cicle expansiu es podia perllongar fins a la dècada de 1630 per l'evolució de la població i els preus. Especialment significativa és la seva reflexió al voltant de la trajectòria dels preus quan afirma que «a Catalunya l'alça secular del segle XVI continuarà, tot i que sense créixer, fins al 1640».⁴ En canvi, pel que fa a la producció i a la renda feudal, el període de 1600 a 1640/60 devia estar definit per la crisi. Aquest cicle depressiu es trobava segurament aguditzat per l'esclat de la guerra.

Un canvi de tendència es va apreciar al final del sis-cents, produït per les exportacions de productes vinícoles, especialment d'aiguardent adreçat a les economies atlàntiques. Seria l'origen de la Catalunya atlàntica, analitzada per Francesc Valls, nascuda de les dissensions entre francesos i holandesos a partir de la dècada de 1660,⁵ i el començament del «cicle de l'aiguardent».

2. M. DURAN I PUJOL: «Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI» a N. SALES *et al.*, *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Centre de Treball i Documentació-Editorial Crítica, 1986, p. 190-192.
3. E. SERRA I PUIG: «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII» a Núria SALES *et al.*, *Terra, treball i propietat...*, p. 231.
4. P. GIFRE I RIBAS: «Temps de crisi i de transformacions productives, 1580-1640» a Emili GIRALT i RAVENTÓS (dir.), *Història Agrària dels Països Catalans. Volum 3. Edat Moderna*, Barcelona, Fundació Catalana per la Recerca i la Innovació, p. 35.
5. F. VALLS-JUNYENT: *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Vic, Eumo Editorial, 2003.

L'EMIGRACIÓ FRANCESA A CATALUNYA: UN DEBAT NECESSARI?

La població catalana havia caigut en una proporció considerable durant la crisi baixmedieval; el seu punt més baix l'assenyala el fogatge de 1497. Únicament, el recompte de focs de 1626, resultat d'una extrapolació, mostraria la recuperació dels nivells previs. Per tant, el cinc-cents i començament del segle XVII, cal caracteritzar-los pel dinamisme demogràfic.⁶ Un dels elements impulsors fou l'emigració francesa, com ja van apuntar Nadal i Giralt. Els francesos van contribuir a alimentar el mercat laboral català dels segles XVI i XVII. Aquest flux es va alentir entre 1620 i 1640. Seria el temps en què «el gran cicle migratori ha entrat en la fase final».⁷ Aquesta qüestió ha continuat alimentant una abundant producció bibliogràfica. Darrerament autors com Antoni Simon, Xavier Gual, Valentí Gual i Carles Millàs han impulsat una visió revisionista que tendeix a menysvalorar-ne l'impacte a la Catalunya interior.⁸ De fet, però, no cal perdre de vista que Nadal i Giralt, únicament parlen d'aquesta immigració com un factor favorable més, però de primer ordre.

L'anàlisi de Nadal i Giralt es fonamenta en el model de *push* (expulsió) i *pull* (atracció). Per explicar l'efecte expulsí, posen èmfasi en multitud de factors propis de cadascuna de les zones d'origen (superpoblació, rivalitat religiosa, bandolerisme, etc.). La regió predominant de naixement dels francesos arribats a Catalunya eren les zones del Pirineu i prepirenques. El segon àmbit geogràfic seria el del Llenguadoc i la Conca del Garona, on

6. Aquest ritme ha estat posat en entredit per Antoni Simon qui, després de discutir les dades dels fogatges, diu que cal minorar el creixement de la primera meitat del segle XVI i destacar el de 1553 a 1626 (A. SIMON: «El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i social» dins E. BELENGUER (coord.): *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, p. 87).
7. J. NADAL; E. GIRALT: *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya del segle XVI i XVII*, Vic, Eumo Editorial, 2000, p. 127.
8. Valentí Gual, per exemple, afirmava que «Els resultats que havíem obtingut per la Conca [de Barberà] desdeien algunes de les característiques que Nadal i Giralt li havien concedit: la rebuda d'immigrants no sembla que aportés cap canvi substancial a l'evolució demogràfica de la comarca» (V. GUAL: *Gavatxos, gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya moderna (El cas de la Conca de Barberà)*, Barcelona, Rafael Dalmau Editors, p. 84). Carles Millàs creu que cal matisar l'impacte d'aquesta immigració pel seu reduït impacte a pobles petits i estrictament rurals, per la seva concentració a la zona litoral i a ciutats i viles grans (C. MILLÀS: *Els altres catalans dels segles XVI i XVII*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 20). A. Simon comenta que «Per tot plegat, creiem que cal dibuixar un quadre més complex del redreçament del Cinc-cents català» (A. SIMON: «El creixement poblacional català ...», p. 87).

es troba el bisbat d'Agen, lloc de procedència de Joan Millaret, el primer de la nissaga establert a Catalunya. Una tercera zona seria la de les terres centrals i els massissos dels quals procedia la tradicional emigració d'alvernesos a la península. Altres treballs confirmen aquests orígens. Miquel Amengual Bibiloni situa la zona del Llenguadoc i la Conca del Garona com la dominant a la *Barcelona Historical Marriage Database*, amb un 29,4% entre 1572 i 1595, tot i que en altres fonts aquest percentatge és inferior al dels Pirineus i Prepirineus.⁹ Amengual és més precís quan utilitza les Informacions Matrimonials de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, entre 1570-1649, segons les quals el 8,8% procedien del bisbat d'Agen (únicament superat pel 9% del d'Auch).¹⁰ Arnau Barquer ofereix un contrapunt a aquesta realitat a les comarques gironines a partir de les dispenses de proclames. Segons aquesta font, els quatre bisbats que més nuvis van proporcionar a la llista de francesos de 1593 a 1640 foren Caors 146, Rodez 144, Agen 118 i Comenge 114.¹¹ En relació als factors d'atracció, aquests estan directament relacionats amb la davallada demogràfica de Catalunya a la baixa Edat Mitjana. Un mercat laboral escàs es traduïa en salaris i condicions laborals propícies.

Segons Nadal i Giral, el 43,82% dels francesos registrats el 1637 es dedicaven a tasques agrícoles,¹² altres investigacions han confirmat aquest indicador.¹³ Pel que fa als provinents del bisbat d'Agen, la zona d'origen de Joan Millaret, aquest percentatge es situava en el 57,3% (55 sobre 96). Aquesta circumstància ha estat confirmada per Arnau Barquer, amb un 53,2% entre 1593 a 1640.¹⁴ El gruix dels emigrants arribaven a Catalunya molt joves i es casaven aquí.¹⁵

En relació amb la zona de destí, com ja s'ha vist, alguns investigadors han afirmat que caldria repensar l'impacte d'aquesta immigració perquè es concentrava a zones litorals i prelitorals i la seva presència era reduïda a pobles petits, especialment de l'interior. La causalitat del fenomen és tan

9. M. AMENGUAL BIBILONI: *La immigració francesa a l'Àrea de Barcelona a l'Època Moderna (segle XV, XVI i XVII)*, tesi doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, 2018, p. 162.

10. AMENGUAL BIBILONI: *La immigració francesa...*, p. 166.

11. A. BARQUER: «*Visch de mon treball y seguint los amos*». *Francesos i treballadors a la Catalunya de Mas (Bisbat de Girona, ss. XVI-XVII)*, Tesi doctoral dirigida per Rosa Congost, Universitat de Girona, Girona, p. 127-128.

12. NADAL; GIRALT: *Immigració i redreç demogràfic...*, p. 193.

13. MILLÀS: *Els altres catalans dels segles XVI i XVII...*, p. 115-117.

14. BARQUER, *Visch de mon treball...*, p. 136.

15. NADAL; GIRALT: *Immigració i redreç demogràfic...*, p. 189; C. MILLÀS: *Els altres catalans...*, p. 123.

variada que l'anàlisi d'alguns casos no hauria de servir per refutar Nadal i Giralt.¹⁶ Una dada destacable és que les poblacions que presenten uns percentatges superiors, d'acord amb una llista elaborada per Xavier Jorba, serien dues d'interior: Sant Sadurn d'Anoia (un 20,3% dels desposats entre 1567 i 1646) i Valls (amb un 25,9% entre 1600 i 1640).¹⁷ Carles Millàs ofereix també una àmplia llista en la qual les comarques de menys impacte immigratori presentarien el 5% de francesos casats, i moltes per sobre del 15%.¹⁸ La importància de l'emigració francesa en aquesta part de la Catalunya interior queda avalada per l'existència d'una confraria de francesos fundada a Vilafranca del Penedès el 1601,¹⁹ entre altres localitats de diferent extensió no situades al litoral.²⁰

ELS MILLARET: DE COMBEBONNET AL BRUC

EXPANSIÓ AGRÍCOLA A L'ANOIA ALS SEGLES XVI I XVII

L'Anoia exemplifica la dinàmica agrària abans evidenciada. Segons Francesc Valls, a Pierola durant el segle XVI es va ampliar la terra conreada mitjançant rompudes, bàsicament dedicades a cereals, amb una certa presència de la vinya (i de l'olivera). Els protagonistes del procés foren els pagesos de mas enfortits per l'acumulació de patrimoni. També, Xavier Jorba mostra com a Òdena es produeix una concentració de la propietat de resultes de l'annexió dels masos rònecs.²¹ El ritme es va accelerar a mitjan segle per assolir la seva màxima expressió a finals de la centúria i al començament del sis-cents. La fórmula preferent foren contractes de parceria amb cinc anys de durada. Aquest impuls únicament va minvar a partir de la dècada de 1630. Aquesta aturada, en opinió de Valls, va ser més resultat de condicionants derivats de la renda feudal que de l'esgotament de les terres disponibles.²² Josep M. Torras il·lustra com a Santa Margarida de Montbui

16. C. MILLÀS I CASTELLVÍ: *Els altres catalans...*, p. 20.

17. X. JORBA I SERRA: «La demografia d'Òdena i Rubió a l'edat moderna», *Miscellanea Aqualatensia* 12, 2006, p. 101.

18. MILLÀS: *Els altres catalans dels segles XVI i XVII...*, p. 81.

19. A. MASSANELL I ESCLASSANS: «Dades esparses dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVII», *Miscel·lània Penedesenca* III, 1980, p. 71-74.

20. NADAL; GIRALT: *Immigració i redreç demogràfic...*, p. 104.

21. X. JORBA I SERRA: «L'evolució de Can Macià —Rossinyol de Moragues— des del segle XII fins a mitjan segle XVII (III part)», *Miscellanea Aqualatensia* 17, 2017, p. 75-78.

22. F. VALLS-JUNYENT: «Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia

es va produir una important colonització agrícola, havent passat de capbrevar-se nou masos el 1520 a divuit el 1635.²³

Francesc Valls afirmava que l'Anoia, en el seu conjunt, al començament del segle XVIII era «de predomini cerealícola». Malgrat als avenços de la vinya, als vessants penedesencs de l'Anoia, encara hi predominava la sembradura, juntament amb una gran presència d'erms i de boscos. No hi ha dades per a Pierola, però a les veïnes Masquefa i Piera, els percentatges de terra en conreu eren del 25,7% i del 27,5%, respectivament. En relació amb els conreus, els cereals ocupaven el 69,9% i 60,1% d'aquesta terra efectivament en ús, mentre que la vinya hi representava el 19,6% i el 24,7%, i l'olivera el 9,9% i el 14,2%.²⁴ Als erms i als boscos és on la vinya trobà el seu espai preferencial de creixement.

L'expansió vitícola es va confirmar únicament al final del segle XVII. Capellades, malgrat les limitacions del seu reduït terme municipal, ho il·lustra. Segons Assumpta Muset, la terra campa va oscil·lar entre el 30 i el 45% entre 1572 i 1805, mentre que la vinya va passar del 18% el 1572 a 48% el 1805. La principal víctima d'aquest procés fou la superfície erma i bosquina, els indicadors de la qual van baixar d'entre el 35% i 40% entre 1572 i 1649 al 27% de 1735 i l'11% de 1805.²⁵

L'EMIGRACIÓ FRANCESA A L'ANOIA: QUÈ SE'N SAP

La comarca de l'Anoia també fou receptora de la immigració francesa, tant en l'entorn urbà i manufacturer com en l'agrari. A Igualada, la capital comarcal, Josep M. Torras quantificava la presència francesa a través dels registres de matrimonis de la parròquia de Santa Maria i qualifica l'impacte d'aquest flux migratori d'espectacular. Des del 1531 al 1630 comptabilitza 274 marits francesos sobre un total de 1.813 matrimonis, dades que suposen un 15,1%. Els percentatges van assolir el seu màxim entre 1591 i 1610

---

entre començaments del segle XVI i mitjans del XVII», *Pedralbes. Revista d'història moderna* 10, 1990, p. 99-136.

23. J. M. TORRAS I RIBÉ: «Santa Margarida de Montbui» dins *Història de les comarques de Catalunya. Anoia*, volums II, Manresa, Edicions Parcir Selectes, 1991, p. 26-27.

24. F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior, 1720-1860*, Barcelona, Ajuntament d'Igualada-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 32, p. 35, p. 38.

25. A. MUSET I PONS: «Capellades (època moderna) (segles XVI-XVIII): de la marginalitat al desenvolupament» dins Miquel GUTIÉRREZ POCH (dir.), *Història de Capellades* (treball inèdit en premsa).

perquè es van situar per sobre del 21 %, encara que prèviament al 1582 s'havia arribat al 37%.²⁶ El bisbat amb major presència és el de Comenge, i la professió més representada era l'agricultura, amb un 33,57%. Fins i tot el 1544 es va formar una confraria d'estrangers sota l'advocació de la Mare de Déu d'Agost, que el 1643 es va transformar en confraria dels francesos. En altres poblacions de la Conca d'Òdena se'n mostra també una presència significativa. Xavier Jorba documenta que a Òdena, de 241 matrimonis, 29 eren d'espòs francès (un 12%).²⁷ En canvi, el percentatge a Rubió és molt baix, un 6,9% (6 sobre 87 entre 1601 i 1640).²⁸ A Òdena s'aprecia el domini d'immigrants procedents del bisbat de Comenge (un 68,8% pel que fa al que es coneix: 22 sobre 32), mentre que a Agen foren únicament dos.²⁹ A Rubió el panorama és similar, malgrat la petita mostra. Les poques dades disponibles per a Vilanova del Camí també apunten aquesta presència de francesos, que en la seva majoria procedien del bisbat de Comenge i eren jornalers agraris.³⁰

En relació amb els vessants penedesencs de l'Anoia, es té poca informació, al marge dels treballs de Francesc Valls. Àngel Casals afirmava de Piera que «Malauradament, no tenim dades per valorar l'impacte de la presència de francesos a Piera, només sabem que n'hi havia».³¹ Sorprenentment, Casals ignora el treball de Francesc Valls en el qual documenta que el 6,35% dels òbits de Piera entre 1601 i 1610 corresponen a estrangers,³² mentre que en el conjunt del període de 1541 a 1640 serien d'un 3,3% (102 sobre 3.054).³³ De l'anàlisi d'aquestes dades sembla derivar-se que la presència de francesos va començar a ser habitual a Piera a mitjan segle XVI, i

26. J. M. TORRAS I RIBÉ: «Demografia i societat a Igualada durant els segle XVI i XVII» a *Miscellanea Aqualatensis* 4, 1987, p. 96-97 i 99.

27. JORBA I SERRA: «La demografia d'Òdena i Rubió...», p. 99.

28. JORBA I SERRA: «La demografia d'Òdena i Rubió...», p. 102.

29. A aquest se n'hi sumen diversos que van actuar com a padrins de baptisme. Entre ells hi ha Guillem Baró de Gayra, bisbat d'Agen. En aquest cas, es fa referència a Engayrac, municipi dins del qual ara es troba Combebonnet (JORBA I SERRA: «La demografia d'Òdena i Rubió...», p. 107).

30. M. GRAS (amb la cooperació de V Gual): «Història Moderna», dins *Història de Vilanova del Camí*, Lleida, Ajuntament de Vilanova del Camí i Pagès Editors, 2003, p. 214-218.

31. À. CASALS: «Història Moderna» dins *Història de Piera*, Lleida, Pagès Editors, 1999, p. 259.

32. F. VALLS-JUNYENT: «Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia entre començaments del segle XVI i mitjans del XVII», *Pedralbes. Revista d'història moderna* 10, 1990, p. 114.

33. Cal comptar que no hi ha dades per 1561-1573, de juny de 1614 a l'abril de 1621. M. CUCURELLA-JORBA; J. PARCERISAS I VALLS; F. VALLS-JUNYENT: *Vinyes i Camins*, «Capítol 2. De l'hostal als Hostalets» (en premsa). Agraïixo als autors i a Àngels Lorés, regidora de Cultura dels Hostalets de Pierola, que me n'hagin facilitat l'original.

que va assolir el seu màxim desenvolupament a la primera dècada del segle XVII. També disposem d'alguna referència de la presència francesa a altres municipis d'aquesta part de la comarca, com Vallbona d'Anoia,³⁴ des del primer terç del segle XVI.

Segons Cucurella, Parcerisas i Valls, la màxima expansió del flux immigratori francès a Pierola també fou a la primera dècada del segle XVII.³⁵ Els francesos en la seva pràctica totalitat eren solters quan arribaven. Les dimensions d'aquesta comunitat van obligar a obrir una tomba i a l'establiment d'una festivitat pròpies. Bona part dels nou arribats registrats als òbits de Pierola eren mossos, bovers, donats, etc., a masos del terme. En aquells moments, Pierola era constituïda bàsicament per un seguit de masos dispersos. De fet, els francesos són a la gènesi de l'hostal que finalment originarà el nucli urbà dels Hostalets. Fundat al final del segle XVI, el 1612 el va arrendar Joan Carreras, originari de Puymorens. Després va passar a mans de la família Soler i, pel matrimoni de la seva pubilla Magdalena, al francès Joan Càlix (natural d'His, bisbat de Comenge), qui el va adquirir el 1660 als Valls, el seus creadors.

Els nouvinguts francesos, juntament amb els fills cabalers de masos, foren els protagonistes dels contractes de cessió de conreus. Per a Francesc Valls, no és casual que l'expansió de l'àrea de conreu coincideixi amb els ritmes de la immigració francesa. Segons els seus treballs, aquesta va assolir el seu màxim des de mitjan segle XVI fins al 1630. Segons que ell defensa, «La presència de francesos al costat d'altres obtenidors de parceries al segle XVI ens fa suposar que aquests participaven en les rompudes com a mossos, criats, etc. de pagesos que els acollien a casa seva».³⁶ Josep M. Torras, en l'abans esmentat treball sobre Santa Margarida de Montbui en el qual parla de colonització agrària, documenta con algun dels nous emfiteutes era francès.³⁷

L'ORIGEN DE JOAN MILLARET: L'AGENAIS

La primera referència de Joan Millaret, el fundador de la nissaga a terres catalanes, és la inscripció del seu matrimoni amb Eulària Esteve, que

34. Francesc Fanguera, del bisbat de Ganes (possiblement d'Agen), residia a Vallbona el 1537; Joan Peret, també francès, es va posar el 1580 com a aprenent de mestre de cases; Lleonar Llena, serrador francès, va llogar una casa i una «botiga de teixidor» (J. AVINYÓ: *Monografia històrica del Castell de Cabrera y poble de Vallbona en el Panadés*, Igualada, Est. Tip. de Nicolau Poncell, 1909, p. 73, 99, 100).

35. CUCURELLA-JORBA; PARCERISAS I VALLS ; VALLS-JUNYENT: *Entre vinyes i camins...*

36. VALLS-JUNYENT: «Creixement agrari i diferenciació social pagesa...», p. 116.

37. TORRAS I RIBÉ: «Santa Margarida de Montbui», p. 26-27.

es va produir al Bruc el 19 de setembre de 1634. El primer era fill de Joan Millaret, pagès i difunt, i de Mateua, vivent.³⁸ Joan Millaret era pagès, com la majoria dels immigrants. Millaret apareix com natural de Combaunet (bisbat de Genes). De fet és Combebonnet (Bisbat d'Agen). El seu cognom apareix a la zona també com Milleret i Milheret. No es coneix com, quan o a quina edat Joan Millaret va emigrar, però responent a la norma habitual, havia de ser prou jove.

Fruit de la destrucció o de la inexistència dels arxius parroquials de l'època a Combebonnet, només podem traçar algunes hipòtesis sobre l'emigració de Joan Millaret. Possiblement procedia d'una família originària del Périgord (on abunden els Millaret, a Neuvic-sur-Isle, localitat de la Dordonya)³⁹ arribada a l'Agenais a la segona meitat del segle XVI. La dinàmica a la zona de nou establiment va motivar que Joan Millaret emigrés cap a Catalunya al final del primer terç del segle XVII, i que formés part, per tant, de l'abans esmentada darrera gran onada emigratòria.

Els emigrats del bisbat d'Agen únicament comencen a ser transcendentals a partir de 1600. En *Immigració i redreç* se'n documenten 96, 68 dels quals van emigrar a partir de llavors.⁴⁰ Les referències de Nadal i Giralt per analitzar l'emigració del Llenguadoc i la Conca del Garona procedeixen d'un treball de Pierre Deffontaines sobre l'Agenais. El seu argument se centra en el fet que l'Agenais es caracteritzava per una alta natalitat; tot i així, aquesta necessitat no hi cobria totalment les necessitats demogràfiques, atès l'impacte de la guerra dels Cent Anys i de les guerres de religió,⁴¹ fet que incentivava la immigració procedent d'altres regions (del Périgord, per exemple); i en tercer lloc, aquesta força demogràfica facilitava el desbordament per dalt, és a dir l'emigració de membres de classes benestants afectats per la primogenitura. Segons Deffontaines, «c'était donc une émigration de célibataires, jeunes, entreprenants».⁴² Aquest quadre es va veure

38. ADSFLL, APSMB, Desporis 1566-1724, Ni. 313. 11 (3), p. 38 v.

39. Deffontaines parla de l'arribada de «Périgourdins», junt amb gent d'altres regions. Aquesta emigració, sovint era estacional, tot i que «la plupart finirent par se fixer», tot contribuint a la posada en explotació de noves terres (P. DEFFONTAINES: *Les hommes et leurs travaux dans les pays de la Moyenne Garonne (Agenais, Bas-Quercy)*, Agen, Librairie Quesseveur, 1978, p.134) (reimpressió de l'original de 1932). De fet, es tenen constats contactes entre els Millaret de Combebonnet i els de Neuvic-sur-Isle.

40. NADAL; GIRALT: *Immigració i redreç demogràfic...*, 2000, p. 298.

41. Pierre Deffontaines afirmava que en l'Agenais «après les époques de désastres (guerre de Cent ans ou luttes religieuses du XVIIe siècle), des colons sont arrivés pour repeupler» (DEFFONTAINES: *Les hommes et leurs travaux...*, p. 134).

42. DEFFONTAINES: *Les hommes et leurs travaux...*, p. 134.

complicat per les guerres de religió. Combebonnet, en concret, havia estat un punt conflictiu, en ésser atacat el 1584 per la guarnició protestant de Puymirol. Finalment, l'Agenais es va veure afectat per una forta crisi entre 1600 a 1629, finalitzada amb una gran fam el 1630-1631. L. Couyba afirmava que «Trois années de disette s'ouvrent en 1628, 1629 et 1630 et s'achèvent dans l'affreuse famine de 1630-1631. L'année 1629 fut une année de famine. Tout l'Agenais pâtit».⁴³ A més, Francis Loirette parla en relació a Agen de «grande épidémie de peste de 1629-1632».⁴⁴ Aquesta conjuntura podria ser el desencadenant final de l'emigració de Millaret.

EL DESTÍ DE JOAN MILLARET: EL BRUC-PIEROLA

Tot apunta que Millaret va emigrar entorn de 1630. És a dir, que d'acord amb el marc prèviament establert, va arribar a Catalunya en un moment de contracció econòmica. Nadal i Giralte en documenten 21 exemples a partir de llavors. Segons l'abans esmentada acta d'inscripció del matrimoni de Joan Millaret i Eulària Esteve, aquest es va produir al Bruc el 19 de setembre de 1634, com ja s'ha vist.

Ha estat impossible aprofundir en els mecanismes utilitzats per materialitzar l'emigració de Millaret, ja que la cerca del seu expedient matrimonial ha estat totalment infructuosa. Es podria apuntar la hipòtesi de l'ús d'alguna xarxa de parentiu o veïnatge que facilités les coses en els primers temps. Alexandra Capdevila n'evidencia l'ús en el Maresme i, també, amb originaris del bisbat d'Agen.⁴⁵ Hi havia diferents potencials nodes de la xarxa en localitats properes al Bruc. Un exemple podria ser Giralte del Auerne («del terme de Comba banet, parroquia de Gairat bisbat Degen»), que el 1618 es va casar amb Esperança Guixar a Rubió, localitat situada a una trentena de quilòmetres del Bruc.⁴⁶ Els expedients matrimonials també mostren la presència a Catalunya de diferents naturals de Combebonnet des

43. L. COUYBA: *La misère en Agenais de 1600 à 1629 et la grande famine de 1630-31*, Ville-neuve-sur-Lot, Imprimerie Renaud Leygues, 190, p. 13.

44. F. LOIRETTE: *L'Etat et la région - L'exemple de l'Aquitaine au XVIIIe Siècle - Centralisation monarchique, politique régionale et tensions sociales*, Bourdeaux, Presses Universitaires Bourdeaux, 1998, p. 144.

45. A. CAPDEVILA MUNTADAS: «L'allau francesa al Maresme durant els segles XVI i XVII. Un exemple d'immigració en xarxa», *XXIX Sessió d'estudis mataronins: 24 de novembre de 2012. Resums de les comunicacions presentades*, Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria Direcció de Cultura de l'Ajuntament de Mataró, 2013, p. 4.

46. JORBA I SERRA: «La demografia d'Òdena i Rubió...», p. 112.

del final del segle XVI, un d'ells casat el mateix 1634 a Vilafranca —vegeu quadre 1. A ells se n'haurien de sumar algunes desenes procedents de pobles veïns com Beauville, etc. Atenent a tot el bisbat d'Agen, es tenen documentats 65 matrimonis entre 1622 i 1634 amb l'home que en procedia. En les llistes per parròquies de Nadal i Giralt procedents de la matrícula de francesos de la costa el 1637, no hi ha cap altre natural de Combebonnet.⁴⁷ En canvi, sí que n'hi ha de localitats properes: Beauville (a cinc quilòmetres) amb 2 definitius i un temporal; Cauzac (a set quilòmetres) amb 1, etc.

Quadre 1. Naturals de Combebonnet, Engayrac i Campagnac

Data noces	Nom	Ofici	Parròquia naixement	Residència
13-1-1586	Antoni Planes	Collater	Campagnac	Sant Esteve de Palautordera
16-3-1602	Francesc Torrents	Treballador	Combebonnet	Barcelona
9-7-1602	Joan Baró	Pagès	Engayrac	Barcelona
20-11-1623	Nicolau Berena	Teixidor de lli	Combebonnet	Barcelona
16-11-1634	Bernat Codia	Pagès	Combebonnet	Vilafranca del Penedès

Font: són dades procedents dels expedients matrimonials dipositats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Me les ha facilitades Miquel Amengual Bibiloni.

El primer destí conegut de Millaret fou el Bruc, llavors un poble bastant aïllat i que únicament era de pas per anar a Montserrat.⁴⁸ Aquesta localitat, com bona part de Catalunya, havia estat severament sacsejada per la crisi baixmedieval, i se'n reduí el nombre de focs de 66 el 1370 a 19 el 1497. Molts masos foren abandonats, fet que propicià l'ampliació dels supervivents. Eulària Esteve, la dona de Joan Millaret, era filla d'Antoni Esteve, pagès, i Caterina, ambdós de Piera i difunts. Eulària vivia al Bruc amb el seu germà Joan Esteve, també pagès. Aquest la va dotar d'un dot de «dotze lliures, deu sous, una caixa de noguer, un parell de llensols».⁴⁹ En Joan Millaret, i la seva família residien, si més no el 1643, a la casa de n'«Esteva del Torrent».⁵⁰

Al Bruc feia temps que hi arribaven francesos. A la dècada de 1570 ja

47. NADAL; GIRALT: *Immigració i redreç demogràfic...*, p. 373.

48. G. ESTRADA I PLANELL: *El Bruc: el medi, la història, l'art*, Barcelona, Ajuntament del Bruc-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, p. 84.

49. ADSFLL, APSMB, Capítols matrimonials 1553-1636, 313 (8a), f. 58-61.

50. ADSFLL, APSMB, DI, 1642-1764, 313.11(4), p. 3.

hi va haver quatre matrimonis on consten; un nou contingent s'hi va casar a la darrera dècada del segle XVI i primera del XVII, amb quatre exemples més, i quatre més a la dècada de 1610 (del bisbat de Comenge, principalment). Aquest bisbat és l'origen majoritari documentat per Nadal i Giral, amb 454 (380 des de 1600 i 140 entre 1630 i 1637). De forma contemporània a l'arribada de Millaret al Bruc, ho van fer alguns occitans més. Des de 1630 es té documentat el matrimoni de Pere Mateu (de Masach, bisbat de Tula); Blai Subrent de Montbraut (podria ser Montberaud, bisbat de Rieux) es va casar el 3 de setembre de 1634 amb Maria Àngela Sala, natural de Bosana, al bisbat de Comenge (en realitat Boussens); Bertran Cortiada (bisbat de Rieux), i Joan Vicens (d'Ariadès, bisbat de Comenge, casat amb Maria Nicolau de Manual, bisbat de Foix). Segons els expedients matrimonials, el 1601 es va casar Antoni Falcó, llavors resident al Bruc. Falcó era originari de Tayrac, també al bisbat d'Agè i a poc menys de nou quilòmetres de Combebonnet.⁵¹ Molts d'aquests nouvinguts eren qualificats a la documentació sacramental com «treballador», volent indicar que es dedicaven a treballar a jornal.

D'especial interès per entendre el cercle social de Millaret són els testimonis del seu matrimoni: Joan Vallès, pagès del Bruc (per part d'Eulària), i Bartomeu Serra (per part de Joan), habitant de Pierola. Vallès era el propietari del mas Vallès,⁵² un dels principals del terme.⁵³ Serra, també francès, era fill de Bertran, originari de Polastron (bisbat d'Auch). Bartomeu Serra es va casar el 1636 amb Lluïsa Esteve, germana d'Eulària. Millaret començava a teixir una xarxa local de complicitats. Els fills del matrimoni van néixer tots al Bruc: Isabel (20-8-1636), Margarida (15-3-1639), Maria Anna (14-4-1641), Joan (18-6-1643, mort el dia 27) i Miquel (1-9-1644). Els padrins d'aquests baptismes reforcen la imatge del cercle de proximitat dels Millaret, articulats entre el Bruc, Pierola i Castellolí. És de destacar la presència entre ells d'alguns que apareixen com «francès» (Marçal Escain, resident a Pierola; l'abans esmentat Blai Subrent) o «estranger» (Miquel Serradell). Aquest fet apunta que en els primers moments, la comunitat francesa mantenia estrets vincles de relació personal.

Joan Millaret el 1661 encara constava com a «pagès del Bruch».⁵⁴ La

51. Agraïxo aquesta informació a Miquel Amengual Bibiloni.

52. ESTRADA I PLANELL, *El Bruc...*, p. 134.

53. A. MUSET I PONS, *Masies del Bruc: Can Vallès*, Pere Rodon i Trabal ed., el Bruc, 2006, p. 28.

54. E. BUSQUETS I MOLAS: *Història de Capellades*, Capellades, Ajuntament de Capellades, 1972, p. 81.

seva absència en la contractació agrària de l'època deu indicar que es guanyava la vida treballant a jornal en algun mas bruquetà. No es té plena constància de cap en concret, però podria ser Can Pascual, Can Vallès, etc. La unitat familiar completava els seus ingressos amb altres activitats. La «Millaret», per exemple, feia de bugadera.⁵⁵ Els Millaret van rebre indirectament l'impacte de la guerra ja que uns soldats van robar, a Eulària, tant les camises del seu home com d'una de les persones a qui feia la bugada.

LA SEGONA GENERACIÓ: ELS MILLARET S'ASSENTEN A PIEROLA

Els Millaret, segons que es desprèn de la documentació, es van establir a Pierola entre el 1661 i el 1665. Tampoc no es té notícia fefaent d'on van passar a residir a Pierola, on, com ja s'ha vist, hi havia una nodrida comunitat francesa. Segons el testament de Maria Pujol, la dona de Miquel Millaret, el 14 de maig de 1685 residia «en la casa del Gras de la riera vuÿ de Salvador Parent».⁵⁶ Ambdues referències (Can Parent i Can Gras) remetent a la part del terme encarada al Bruc. Al final del segle XVII, aquestes terres sembla que eren propietat de Salvador Parent (Can Parent Vell es trobava en aquella zona). Possiblement eren uns camps que havien format part de Can Gras, situat poc més al sud. En aquesta zona també hi havia propietats de Can Fosalba i de Can Pascual (els Pascual eren propietaris de Can Gras de Dalt). Les relacions dels Millaret amb els Pascual venen avalades per l'actuació de Joan Pascual com a testimoni de les noces de Miquel Millaret i Maria Pujol. La propietat de Can Gras per part dels Pascual s'origina en la seva activa política endogàmica.⁵⁷

Joan Millaret mor el 27 de febrer de 1675. Eulària ho havia fet el 8 de desembre de 1671. La línia de continuïtat dels Millaret ve marcada per Mi-

55. ADSFLL, APSMB, CM, 1600-1647, 313.7 (23), p. 9.

56. ADB, APSPP, Scripturas, 22 (XXII), 1678-1701, f. 52.

57. Aquestes terres eren propietat de la família Gras. El 1571, Salvador Gras va deixar en lloguer a Jaume Guillaumot i al seu germà Antoni Lluís Gras un tros de terra de 3.000 formiguers (VALLS-JUNYENT: «Creixement agrari i diferenciació social pagesa...», p. 117 i 119). Les terres eren propietat dels Gras en el Capbreu de la Pabordia del Penedès de 1633-1636 en el qual s'inclouen algunes propietats de Pierola. En canvi, en el de 1662-1674 ja consten a nom de Joan Pascual, casat amb Maria Gras, filla de Joan Gras. La terra capbreuada eren cinc jornals de llauror de mules, que estava ocupada pel bosc (Arxiu de la Corona d'Aragó, ACA, ORM, Monacals-Hisenda, Volums, 1.404 i 1.406, Capbreu de la Pabordia del Penedès del Monestir de Sant Cugat del Vallès 1633-36 i 1662-74).

quel, el darrer fill de Joan i Eulària, ja que Joan va morir pocs dies després de néixer. Miquel apareix a tota la documentació com a pagès. Miquel ja estava arrelat a Pierola, com demostra el seu matrimoni, el 28 de febrer de 1669, amb l'abans esmentada Maria Pujol, filla de Francesc Pujol, pagès de Pierola.⁵⁸ El dot fixat, però, era de 60 lliures, fet que el situaria en un graó baix de l'escalafó social, sense arribar a la pobresa. Els testimonis de la cerimònia foren Francesc Valls i Joan Pasqual. El matrimoni va tenir cinc fills: Francesc Miquel (1671), Antoni (1674), Miquel Antoni (1679), Joan (1684) i Francesca (1687). Joan va morir de petit.

Joan i el seu fill Miquel estaven endeutats. Exemple d'això fou la creació d'un censal el 31 de desembre de 1674 de 240 lliures amb una pensió de dotze en favor de Salvador Parent, pagès també de Pierola i propietari del mas on residien els Millaret a mitjan dècada de 1680.⁵⁹ La situació va continuar després de la mort de Joan, com ho prova que Miquel Millaret contragués un debitori el 19 d'octubre de 1679 amb Maurici Fontanet i Miquel Calafell daguer, tot dos de Manresa, per valor d'una quartera de mestall i mitja de forment «lo qual me hareu menat al preu corrent en la plassa de Esparreguera en lo últim mercat del mes de Maig pròxim vinent». Prometia retornar-lo en la següent festivitat de Santa Magdalena (el 22 de juliol).⁶⁰ Aquest debitori apuntaria a una dedicació al conreu de cereals. De tota manera, la posició de Miquel sembla que estigui uns esglaons per damunt de la del seu pare. Així ho podria indicar que el Consell de Pierola el triés com a testimoni per a diferents actuacions, com ara el 1681 per fer de cobrador dels crèdits de l'església, en virtut d'un mandat del visitador apostòlic.⁶¹

Es desconeix quin fou el destí d'alguns dels fills de Joan Millaret. Únicament es té constància del matrimoni de Maria Anna. Aquesta va signar capítols matrimonials el 4 de març de 1669 amb Josep Capella, pagès, fill de Pere Capella, també pagès de la parròquia de Sant Pere de Artés, i de Margarida.⁶² El dot ofert per Joan Millaret fou de vint-i-cinc lliures (només cinc el dia de les noces i deu cadascun dels dos següents nadals), fet que confirma la realitat social del natural de Combebonnet, que ocupava un dels graons més baixos de la piràmide social.

Antoni Millaret Pujol (batejat com Salvador Antoni), declarat com a pagès i fill de Miquel i net de Joan, es va casar amb Jerònima Oliver Vallès,

58. ADB, APSPP, Matrimonis 55 (II), 1640-1700, f. 22v-23.

59. ACAN, Comptadoria d'Hipoteques, 1787, Hostalets de Pierola (31), f. 169.

60. ADB, APSPP, Escriitures, (20), XX, f. 10.

61. ADB, APSPP, Escriitures, (20), XX, f. 62-63.

62. ADB, APSPP, Escriitures (Capítols), (17), XVII, 1540-1675, f. 228-230.

natural del Bedorc el 7 de febrer de 1709. Jerònima residia a la casa «dita d'en Grau» el 8 de febrer de 1734 quan va redactar testament.⁶³ En aquella època, segons sembla que es desprèn del Capbreu de 1731, el «Mas Grau» era propietat de Francesc Parent, a qui administraven el béns Josep Subirats i Jaume Comajuncosa. Podria apuntar-se la hipòtesi que els Millaret no havien abandonat la seva residència anterior, atès que continuaven vivint en una propietat de la família Parent. El Mas Grau era un mas rònec incorporat al patrimoni de Mas Febrer, que tenia una extensió de trenta jornals.⁶⁴ Can Grau fou la residència dels Millaret fins a mitjan dècada de 1790. Això podria indicar que Antoni continuava desenvolupant tasques de jornalier, com els seus avantpassats, sempre en aquest mas pierolenc proper al terme del Bruc. Antoni i Jerònima van tenir cinc fills: M. Anna (1715), Francesca (1721), Antoni (1723), Antoni (1725) i Francesc Josep (1731). Consten per fonts indirectes dos fills més, Salvador i Francesc (possiblement el primogènit), dels qui no s'ha localitzat el bateig.

UN MAR DEVINYA: EL CREIXEMENT VITÍCOLA DEL SEGLE XVIII

CATALUNYA I L'ANOIA: DE CEP EN CEP

L'especialització vitícola de Catalunya, merament apuntada al final del set-cents, va assolir plena significació durant el segle XVIII. Com afirma Pierre Vilar «*Des del despertar econòmic dels anys 1680-1708, el moviment estava iniciat*».⁶⁵ Aquest cicle expansiu de la vinya va ser impulsat per les exportacions d'aiguardent a les economies atlàntiques. Com ja s'ha dit, seria la «Catalunya Atlàntica» de Francesc Valls. En aquest tràfic comercial s'assenten algunes de les bases de la posterior industrialització catalana. El «cicle de l'aiguardent» s'estén fins a 1820.

La comarca de l'Anoia, en el seu conjunt, i en el seu vessant penedenc on es van assentar els Millaret, en especial, és un magnífic paradigma d'aquesta trajectòria. Francesc Valls, a través dels contractes de rabassa morta signats a la notaria de Piera entre 1715 i 1807, en precisa la cronologia del procés d'especialització vitícola. Utilitzant com a referent Piera, Pierola i Masquefa, recull 658 contractes (138 d'ells a Pierola) i 1.329,7

63. ADB, APSPP, Escriitures, (26), XXVI, f. 139.

64. AMP, Capbreu de Pierola de 1731 (s'ha utilitzat el buidatge realitzat per Francesc Valls).

65. P. VILAR: *Catalunya dins l'Espanya Moderna III. Les transformacions agràries del segle XVIII català*, Barcelona, Edicions 62 1966, p. 335.

jornals (321 a Pierola), que implicaven a 571 signants (85 de Pierola).⁶⁶ L'ampliació del terreny dedicat a la vinya es va fer a costa d'erms i de boscos. El ritme de contractació de rabasses mortes es va multiplicar a partir de 1760 (els anys més dinàmics foren 1771 amb 41 contractes i 1777 amb 45). Aquest cicle sembla que es va interrompre a partir de 1780, malgrat una efímera recuperació al començament de la dècada de 1790. Les dades disponibles no permeten fer un bon retrat de l'estructura de conreus d'aquesta etapa. Cucurella, Parcerisas i Valls disposen de dades per a Piera, on la vinya suposava el 1724 366,5 jornals (24,7% de la terra de conreu) enfront de les 654, 88 de 1771 (el 34,6% dels conreus). A Pierola i a Masquefa únicament es poden contrastar dades de la dècada de 1720 o de la de 1770 amb els amillaraments del començament de la dècada de 1860. Aquest procés va contribuir a la formació del nucli dels Hostalets de Pierola, resultat de la colonització vitícola, especialment intensa a les dues darreres dècades del segle. Els Millaret no hi van participar ja que en aquella època residien a Can Grau, com ja s'ha vist.

ELS MILLARET: AMB ARRELS DE CEP

La quarta i cinquena generació dels Millaret foren protagonistes d'aquest procés d'especialització vitícola. Francesc Millaret Oliver i Joan Millaret Fossalba hi posen el nom. Francesc Millaret Oliver es va casar el 1736 amb Maria Fossalba, filla de Joan Pau Fossalba i Maria Rosa Càlix. Els Millaret Fossalba van tenir sis fills: Antoni (1737), Josep (1739), Eulària (1744), Maria (1749), Josep (1754) i Joan (de qui no s'ha localitzat el bateig). Altres fills de la família Millaret Oliver es van casar a Pierola. Maria Millaret (possiblement la núvia és Maria Anna) va contraure matrimoni el 1733 amb Jaume Càlix, també pagès. Cal destacar que Joan Pau Fossalba, l'avi matern dels Millaret Fossalba, era des de 1725 el masover de la Torre, finca propietat de Ramon Dalmases, a canvi del pagament de 25 lliures anuals; «a més, li exigiren que, en aquells tres anys que havia de durar el contracte plantés vint-i-cinc oliveres, deu arbres fruiters i dos mil ceps».⁶⁷

Joan Millaret Fossalba es va casar el 1770 amb Francesca Casals de Maians (terme de Castellfollit del Boix), filla de Joan Casals i Maria Jorba.

66. F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 146.

67. F. VALLS-JUNYENT: «La rabassa morta a la comarca d'Igualada en la transició de les velles a les noves formes de propietat, 175-1850», *Estudis d'Història Agrària*, 11, 1997, p. 95.

Els Millaret Casals van tenir cinc fills: Joan (1770), Maria (1778), Teresa (1781) i Josep (1784). No s'ha localitzat el baptisme de cap Jaume, possiblement nascut el 1776 o el 1777, que apareix després a les llibretes de compliment pasqual. Joan Millaret Fossalba apareix a la documentació com a «pagès», però el 1781 ho fa com a «brasser». Això fa pensar en una dedicació de jornalier, possiblement de Can Grau, on vivia amb la seva família conjuntament amb els Pujol. Segons la llibreta de compliment pasqual de 1781 hi residien Josep Pujolet (altres anys com Pujol) i la seva dona Maria (més els seus fills Isidre i Josep). Aquell any, Joan Millaret Fossalba hi apareix junt amb la seva dona Francesca i la seva mare Maria Fossalba (present fins a 1791). L'espai era compartit amb una tercera família, també de cognom Pujol, composta pel matrimoni Josep i Paula (amb els fills, Josep i Maria).⁶⁸ Aquesta darrera branca dels Pujol apareix en altres anys com Pujol Sagristá. La família Millaret va augmentant en les llibretes de compliment pasqual. A partir de 1786 hi apareix Jaume, Antònia (nascuda el 1778) des del 1787, des de l'any següent Teresa (nascuda el 1781) i, a partir del 1792, l'abans esmentat Josep (nascut el 1784). El darrer any que apareixen com a residents a Can Grau és 1794.⁶⁹ Poc després es devien traslladar a viure al Bruc.

Joan Millaret Fossalba, a banda de la seva condició de jornalier, va participar a la febre vitícola. El 10 de novembre de 1772 va signar un contracte de rabassa en terres del mas de la Torre a Pierola, propietat de Ramon Dalmases, «haventla després dit Joan Millaret plantada a sas costas de viña».⁷⁰ Francesc Valls relacionava la signatura d'aquest contracte amb el recent matrimoni de Joan Millaret, el 1770. Així, formaria part del cicle segons el qual els rabassaires eren cada cop més joves, en el context del creixent dinamisme demogràfic.⁷¹ Cal recordar que els Dalmases eren els senyors feudals de Pierola. Aquesta família va optar per mantenir el ple domini d'un dels masos de la seva baronia, el de La Torre. En primera instància, la seva política va ser un règim d'explotació de masoveria, però a partir de 1760 van decidir cedir petites parts de l'erm i dels boscos del mas. Primer, amb tres contractes de rabassa morta signats el 12 de setembre de 1764 (13 jornals de llauror de mules en total), continuats per cinc més sig-

68. ADB, APSPP, Compliment Pasqual 1781, Eucaristia, 73 (I), Compliment Pasqual, 1781-1858, s. f..

69. ADB, APSPP, Compliment Pasqual 1794, Eucaristia, 73 (I), Compliment Pasqual, 1781-1858, s. f..

70. Pau Cases i Alibau, Notari de Piera citat a ACAN, Notarials (Piera), Pau Castell i Posas (255), f. 21.

71. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 207-210.

nats l'11 d'octubre de 1772 (amb un total de sis jornals).⁷² Cal recordar que Joan Millaret Fossalba era net de Joan Pau Fossalba, qui havia estat masover dels Dalmases a La Torre per contracte signat el 1725. Les terres cedides a rabassa no es trobaven gaire lluny del lloc de residència dels Millaret a Can Grau —vegeu quadre 2—.

Quadre 2. «Rabasses mortes» signades per Ramon Dalmases corresponents a la finca «La Torre» (10-11-1772)

Nom	Professió	Localitat	Superfície	Part
Joan Pujol	Pagès	Pierola	1 jornal (mules)	1/4
Joan Millaret	Pagès	Pierola	1 jornal (mules)	1/4
Joan Claramunt	Pagès	Pierola	1 jornal (mules)	1/4
Josep Llopart	Pagès	Pierola	1 jornal (mules)	1/4
Josep Valls	Pagès	Pierola	1 jornal (mules)	1/4

ACAN, ANI, Piera, Pau Cases i Alibau, 1772.

Joan Millaret Fossalba, com els altres rabassaires signants en aquell cicle establert per Ramon Dalmases, es comprometia a conrear aquelles terres a «ús i costum de bon pagès» i assumia el pagament del delme i del cadastre, tot obligant-se a plantar la vinya en un termini de tres anys. Dalmases havia de rebre la quarta part de la verema. Millaret i els altres havien d'utilitzar la premsa i el cup propietat de Dalmases, la qual cosa implicava un procés de coordinació, en el qual es reservava al propietari o a un encarregat seu el fet de dictaminar en cas de conflicte. El vi resultant, de la part del rabassaire, es guardaria en unes botes de set càrregues si més no, situades al celler de La Torre. Els rabassaires es comprometien a no plantar pruners ni cap altre arbre, amb l'excepció de quatre figueres, dues «cerveras» i vímeccs. Durant el primer i segon any, els rabassaires podien plantar blat i mongetes. El producte d'aquesta collita s'havia de portar a batre a l'era d'en Dalmases, qui en rebria la sisena part. El control per part del propietari era pràcticament absolut. Els Millaret són un exemple de com joves generacions de jornalers dels masos podien participar en l'expansió del conreu de la vinya.

Part de la família Millaret va anar abandonant la zona del seu establiment original. Salvador Millaret («fadrí treballador») s'havia casat el 1747

72. VALLS-JUNYENT: «La rabassa morta a la comarca d'Igualada...», p. 89-107.

a la parròquia de Sant Pere de Rubí amb Maria Casas. Aquesta branca de la família Millaret es va establir al Baix Llobregat, a Sant Andreu de Llobregat, on van néixer alguns fills (Antoni, Magdalena i Maria) i on es van casar Francesca i Maria, filles del matrimoni Millaret Casas. Dècades després, Teresa Millaret Fossalba es va casar a Castellbisbal, el 15 de juny de 1805, amb Pere Pastaller. Els fills del matrimoni Pastaller Millaret van néixer a Castellbisbal (Francesca, Maria Àngels, Anna, Antoni, Josep, Maria Teresa i Agnès).

DE PIEROLA A TORNAR AL BRUC

Els Millaret van passar a viure de nou al Bruc. Es desconeix si el fet d'abandonar els Hostalets té a veure amb la presentació el 1787 del censal signat el 1674.⁷³ El primer a fer-ho fou l'abans esmentat Joan Millaret Fossalba. El darrer dels seus fills nascut a Pierola fou Josep, el 1784. Com ja s'ha vist, el darrer any que apareixen com a residents a Can Grau és 1794.⁷⁴

Joan Millaret va adquirir el 1797 a Antoni Térmen un terreny per edificar una casa al Bruc.⁷⁵ Això podria indicar que la bona conjuntura en les dècades anteriors li havia permès una certa millora en la seva posició social. En aquella època, la localitat als peus de Montserrat estava en constant creixement, com evidencia la seva trajectòria demogràfica. Els seus habitants van passar de 144 el 1787 a 719 el 1830.⁷⁶ En aquest dinamisme, als elements que van contribuir a l'expansió del conjunt del país, cal sumar-hi el canvi de recorregut del camí Ral de Barcelona-Saragossa-Madrid, que en el seu nou traçat passava pel Bruc. El projecte es va començar a plantejar en aquella època (el 1798 ja es realitzaven obres a la rodalia del Bruc⁷⁷) i es va materialitzar al començament del segle XIX. Justament, aquesta casa per les seves afrontacions es trobaria en «la calle de Santa Maria o de la Creu o bien sea la carretera que se dirige a Barcelona».⁷⁸ Aquesta

73. ACAN, Comptadoria d'Hipoteques, 1787, Hostalets de Pierola (31), f. 169.

74. ADB, APSPP, Compliment Pasqual 1794, Eucaristia, 73 (I), Compliment Pasqual, s. f.

75. ACAN, Comptadoria d'Hipoteques, Igualada, 1797, 41, f. 103v-104. L'escriptura estava registrada a Josep Ferrer i Cros, notari d'Esparreguera,

76. J. IGLÉSIES: *Evolució demogràfica de la comarca d'Igualada*, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, Igualada, 1972, p. 33.

77. J. Ma. TORRAS I RIBÉ: *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els «qüestionaris» de Francisco de Zamora*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 111-112.

78. ACAN, Notarials, Capellades (30), 1857, A. Queraltó, f. 77 v.

edificació devia formar part d'un cicle constructor que seguia el recorregut del Camí Ral,⁷⁹ i es trobava a l'extrem a tocar del terme de Pierola.⁸⁰ Els ocupants de les noves cases eren rabassaires, jornalers, etc., en definitiva el grup social en el qual poden incloure els Millaret. Tot sembla indicar que Joan Millaret Fossalba es va desplaçar de domicili amb els seus fills. Consta la residència al Bruc de Josep Millaret Casals, nascut a Pierola el novembre de 1784 i mort durant la batalla del Bruc el 6 de juny de 1808.

Jaume Millaret Casals es va casar al Bruc el 22 de novembre de 1795 amb Maria Mayans, resident a Pierola però natural de Collbató. Aquest matrimoni fa pensar que just després de marxar de Can Grau els Millaret es van establir al Bruc. Els Millaret Mayans van tenir sis fills, tots nascuts al Bruc: Gertrudis (1797), Jaume (1798), Josep (1801), Joan (1804), Anton (1807) i Rosa (1814). Maria Mayans era filla de Francesc Mayans, ferrer de Collbató.⁸¹ Els Millaret Mayans semblen propers a la família Vallès, grans propietaris del terme. De fet, Rosa Jorba, filla d'una de les grans famílies propietàries del Bruc i esposa de Pau Vallès Rialp (propietari del mas de Can Vallès), fou padrina d'un dels fills de Jaume Millaret Casals.⁸²

LA CRISI DE FINALS DEL SEGLE XVIII I INICIS DEL XIX I LA FEBRE DEL VI

LA FI DEL CICLE DE L'AIGUARDENT I EL CICLE DEL VI COMÚ

El cicle expansiu del segle XVIII, centrat en l'aiguardent, va mostrar signes d'esgotament a partir de la dècada de 1780. La situació esdevindria estructural un cop entrat el segle XIX. Primer, els problemes amb les colònies i, després, la inestabilitat europea van dificultar les exportacions, que es van tancar definitivament per un procés de substitució d'importacions exemplificat per l'augment del consum de whisky en aquests darrers mercats. Això es va traduir en la caiguda dels preus de l'aiguardent. Francesc Valls ha mostrat com les vendes de vins no responien a aquest patró, espe-

79. A. MUSET PONS: *Economia, societat i cultura al Bruc i al seu entorn al començament del segle XIX*, Barcelona, Ajuntament del Bruc-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, p. 25.

80. Assumpta Muset parla de la casa del Millaret situada en aquesta part del poble (MUSET PONS: *Economia, societat i cultura al Bruc...*, p. 27).

81. ADSFLL, APSMB, Baptismes 1788-1818, 313. 5(1).

82. MUSET I PONS: *Masies del Bruc: Can Vallès...*, p. 29.

cialment a partir de 1820,⁸³ ja que eren el conreu més rendible,⁸⁴ tot i participar de la tendència deflacionària. La zona dedicada a la vinya es va tornar a ampliar, i fou de nou la rabassa morta l'instrument jurídic canalitzador. El ritme de plantació es va accelerar entre 1816 i 1830, i es recuperà amb intensitat a partir del 1841 després de la fi de la primera carlinada.⁸⁵ Catalunya entrava en el seu particular cicle del vi. En aquesta nova etapa, les exportacions tenien destí preferent a Cuba, Puerto Rico i Brasil, com a base per a la reexportació a les repúbliques del Plata (fins que es van restablir relacions comercials amb Argentina i Uruguai). A la conquesta de nous mercats com a factor explicatiu de l'expansió de l'àrea de conreu de la vinya, cal sumar-hi el creixement demogràfic com element retroalimentador. Una manifestació del procés fou l'aparició o el creixement dels pobles de colonització vitícola. Als problemes econòmics, cal sumar-hi la inestabilitat política centrada en la caiguda de l'Antic Règim i en la instauració d'un règim liberal.

L'expansió de l'àrea dedicada a la vinya va ser especialment important a partir de mitjan segle. Un element determinant fou l'oïdi, que va produir una marcada tendència alcista en els preus del vi comú. En aquest context, les zones d'interior, menys propenses a la malura, van viure una primera època d'or. El cicle del vi va assolir la seva màxima esplendor durant les dècades 1870 i 1880, durant el *shock* extern de demanda motivat per les massives adquisicions realitzades per França, ja afectada per la fil·loxera, i canalitzades pel tractat comercial de 1882. Una activa xarxa de compres va establir tentacles per diferents racons de Catalunya.

L'ANOIA: UNA COMARCA NETAMENT VITÍCOLA. EL BRUC I PIEROLA: DOS EXEMPLES

La comarca de l'Anoia, en el seu conjunt, fou protagonista d'aquest dinamisme vitícola. La superfície de vinya s'anava ampliant a costa de la bosquina i de l'erm. A Pierola es tenen documentades rompudes de terres per plantar vinyes a la primera meitat de la dècada de 1820.⁸⁶ La notaria de

83. VALLS-JUNYENT: «L'aiguardent, el vi i els mercats de la viticultura penedesenca durant el segle XVIII i la primera meitat del XIX» dins J. COLOMÉ FERRER (COORD.), *De l'aiguardent al cava, El procés d'especialització vitivinícola a les comarques del Penedès-Garraf*, Vilafranca del Penedès, El 3 de vuit Editor, p. 82-83.

84. J. COLOMÉ FERRER; F. VALLS-JUNYENT: «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a una reflexió», *Recerques* 30, 1994, p. 53.

85. COLOMÉ FERRER; VALLS JUNYENT: «La viticultura catalana...», p. 51.

86. J. TÉRMENS I SAMSÓ; F. VALLS-JUNYENT: «Pierola» dins *Història de les comarques de Catalunya. Anoia*, volum II, Manresa, Edicions Parcir Selectes, 1991, p. 132.

Piera ofereix una clara imatge dels ritmes abans apuntats, amb un continu creixement frenat per la inestabilitat derivada de la guerra carlina entre 1833 i 1840.⁸⁷ El *Diccionario* de Madoz retrata la situació de la vinya a l'Anoia a la segona meitat de la dècada de 1840; s'hi afirma en relació amb el partit judicial d'Igualada que «Se cosecha abundante vino, que se da de buena calidad en los términos de Castellolí, Pobla de Claramunt, Capellades y Vallbona; y superior en los del Bruch, Piera, Masquefa y Esparraguera».⁸⁸ Els vessants penedesencs de l'Anoia són el millor exemple d'aquest dinamisme. Segons el mateix *Diccionario*, al Bruc «En el día han desaparecido la mayor parte de aquellas espesuras y matorrales; el olivo y el viñedo han sustituido [...] al pino silvestre, al roble, a la encina y a la multitud de arbustos y otras plantas que cubrían el terreno».⁸⁹ Aquest dinamisme es va veure condicionat a mitjan dècada de 1850 per l'arribada de l'oïdi. La pèrdua de les collites a França fou un incentiu a la Catalunya interior, la inferior humitat de la qual feia la vinya més resistent a la malura. Els preus ho reflecteixen. El vi al Bruc es cotitzava a 14 rals de velló per rova a finals de 1854, mentre que el preu mitjà de l'any era de 12, i del quinquenni, de 6. Segons Salvador Raventós, llavors alcalde, «La causa que produce dicho aumento es las malas cosechas a causa del oídium y pedrizos».⁹⁰

La comarca de l'Anoia tenia cap al 1860 un 66,58 % de la terra cultivada ocupada per la vinya, un dels majors percentatges de Catalunya.⁹¹ El Bruc en tenia un 83,6 %, i Pierola, un 90,8 %.⁹² Josep Colomé afirma que les terres de rabassa morta estaven dedicades en percentatges al voltant del 92-97 % a la vinya, i que la resta l'ocupaven els cereals. Aquí coincideix amb Bonaventura Aguilera, segons el qual la vinya de Pierola era espessa.⁹³ Aquest procés tan sols es va incrementar en les següents dècades. L'Anoia va passar de 12.150,1 has. de vinya el 1861 a 19.819,1 has. el 1880. Tant el Bruc com Pierola són paradigmes d'aquest dinamisme: el Bruc va incre-

87. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 165-166 i p. 172-173.

88. P. MADOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, IX, p. 399.

89. MADOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, IV, Madrid, 1846, p. 466.

90. ACAN, «Estado que manifiesta las existencias de caldos y liquidos» (31-12-1854), *Lligalls* 1855 2 (1), «Comerç».

91. COLOMÉ FERRER; VALLS JUNYENT: «La viticultura catalana...», p. 50.

92. VALLS JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 62-63 i p. 64-65.

93. AGUILERA y JUBERT, *Cuadro sinóptico estadístico, mercantil, industrial y productivo del proyecto de la vía férrea desde Igualada a San Saturnino de Noya a empalmar con el de Martorell*, Igualada, 1859 (manuscrit).

mentar la seva superfície de vinya en 310,5 has., i Pierola en 218,9 —vegeu quadre 3. El 1880, el Bruc comptava amb un 33,3% de la seva superfície total dedicat a la vinya, Pierola ho feia amb un 36,2%. La mitjana del partit judicial d'Igualada era de 22,6%. Diferents testimonis contemporanis de pobles propers confirmen com la superfície dedicada a vinya es va fer, a més de a partir de terres bosquines i erms, a costa d'altres conreus.⁹⁴ El 1874 s'afirmava que «las colinas de Masquefa y Piera [...] están completamente pobladas de viñedos».⁹⁵

Quadre 3. Evolució de la vinya a la comarca de l'Anoia 1861 i 1880 (en has.)

	1861	1880
Bruc	1.248,0	1.558,5
Pierola	990,0	1.208,996
Total Anoia	12.150,1	19.819,1

Font: F. VALLS JUNYENT, *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 62; *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 20-6-1880, n. 148, p. 3

Segons la *Memoria acompañatoria al mapa regional vinícola de la provincia de Barcelona* de Roig i Armengol, del total de 309.900 hls. produïts al partit judicial d'Igualada (incloent-hi els 3.500 de Collbató), 30.000

94. A Vallbona es deia que «El cultivo de la viña y producción de vinos ha aumentado como una cuarta parte durante el último decenio [...] Se han dedicado al cultivo de la vid casi todos los terrenos que antes producían cereales y legumbres» («Contestación dada por el ayuntamiento constitucional de Vallbona, partido de Igualada, provincia de Barcelona», *La crisis agrícola y pecuaria. Actas y dictámenes de la Comisión creada el 7 de julio de 1887 para estudiar la crisis que atraviesa la agricultura y la ganadería*, Madrid, Establecimiento Tipográfico Sucesores de Rivadeneyra, 1887, p. 80-81). L'ajuntament de Masquefa afirmava que «Cuando los productores y comerciantes franceses por efectos de las malas cosechas y enfermedades que asolaban sus viñas, solicitaron los caldos y mostos españoles, adquiriendo con tal motivo fabulosos precios, se abandonó en este término todo cultivo ajeno a la producción vitícola, así es que aprovechando las favorables condiciones del suelo plantáronse cepas en todas partes» (AGDB, Agricultura, Expedients fil·loxera, Resposta de l'ajuntament de Masquefa a un qüestionari de la Diputació (17-2-1895), Lligall 1.214).

95. UNA SOCIEDAD DE LITERATOS: *La vuelta por España* III, Barcelona, 1874, p. 832.

96. Una font contemporània, però d'origen fiscal quantificaria la superfície de vinya en 1.590,2 has. Això deu apuntar que l'expansió de la vinya havia estat fins i tot superior (FERROCARRIL DE IGUALADA A SAN SATURNINO DE NOYA: *Memoria descriptiva, facultativa y económica*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Luis Tasso, 1881).

eren al Bruc i 18.000 a Pierola. En opinió de Jordi Planas, aquests números «s'han de considerar un màxim històric». ⁹⁷ Els vins d'aquesta zona «tenen encara més força alcohòlica, més color també viu, de gust excel·lent». ⁹⁸ Segons els anuncis publicats a la mateixa *Memoria*, els vins de Magí Pascual Tobella, propietari de Can Pascual (Bruc) i Can Gras (Pierola) eren «negres, clars y rancis, tots ells d'elaboració natural». Sobre Josep Rovira Puig es deia que el seu vi negre provinent de Mas Colom era «especial pera l'embarcament, de qualitat superior». ⁹⁹ Joan Vallés Valls de Pierola i propietari de Can Valls estava especialitzat en «vins negres de primera qualitat, completament purs, notables per sa forsa alcohòlica é intensitat de color». ¹⁰⁰ En la majoria de casos la comercialització de vins era paral·lela a la d'olis. A banda, en algun cas s'aprecia la continuïtat de la fabricació d'aiguardent.

Els efectes d'aquesta expansió vitícola es fan evidents en l'evolució demogràfica d'ambdues poblacions. El creixement es va concentrar a la primera meitat del segle XIX, i es va alentir a la segona. Els habitants del Bruc van passar de 719 el 1830 a 1.630 el 1887. Pierola va passar de 319 el 1830 a 997 el 1887 —vegeu gràfic 1. ¹⁰¹

La propietat de la terra estava molt concentrada, tant al Bruc com a Pierola. D'acord amb els amillaments de començament de la dècada de 1860, el Bruc tenia un índex de Gini de 0,8292, i els Hostalets de Pierola, de 0,7023. ¹⁰² Al Bruc, vuit propietaris controlaven el 50% de la superfície cultivada i el 68% de la superfície agrària. ¹⁰³ La gran propietat, d'acord amb el mateix amillament de 1861, havia optat per la rabassa morta com a mecanisme d'explotació. Així, al Bruc el percentatge de la terra cultivada de la gran propietat cedida sota aquesta fórmula era del 72,8%. ¹⁰⁴ El conreu directe per part dels grans propietaris era, per tant, minoritari, tot i que al Bruc n'hi havia mitja dotzena que ho feien en un percentatge superior al 60% de la superfície cultivada de la seva propietat. ¹⁰⁵

97. J. PLANAS: *Viticultura i cooperativisme. La comarca d'Igualada, 1890-1939*, Igualada, Ajuntament d'Igualada-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, p. 16.

98. R. ROIG I ARMENGOL: *Memoria acompanyatoria al mapa regional vinicola de la provincia de Barcelona*, 1890, p. 81.

99. ROIG I ARMENGOL: *Memoria acompanyatoria...*, p. 39-40.

100. ROIG I ARMENGOL: *Memoria acompanyatoria...*, p. 82.

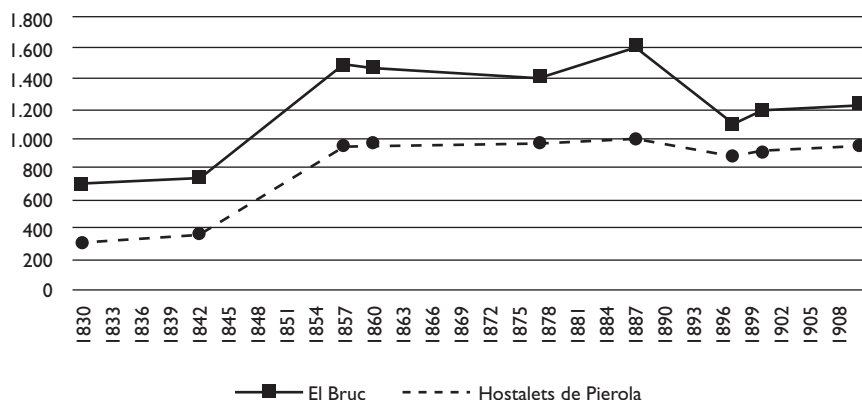
101. IGLÉSIES: *Evolució demogràfica...*, p. 21 i 33.

102. J. COLOMÉ-FERRER: *Terra de ceps. Especialització vitivinícola i món rabassaire a les comarques de l'Anoia i l'Alt Penedès al segle XIX*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 31.

103. COLOMÉ-FERRER: *Terra de ceps...*, p. 31.

104. COLOMÉ-FERRER: *Terra de ceps...*, p. 38-39.

105. COLOMÉ-FERRER: *Terra de ceps...*, p. 39.

Gràfic I. Evolució demogràfica del Bruc i dels Hostalets de Pierola (1830-1910)

El dinamisme de la vinya en aquesta zona respon als mercats evidenciats prèviament. En primera instància, l'interior, principalment el de Barcelona, era el destí preferent, però és prou desconegut. Diferents informacions apunten a aquesta centralitat. Segons el *Diccionario* de Pascual Madoz, el vi dels vessants penedesencs de l'Anoia «se estrae mucho para Barcelona». ¹⁰⁶ Salvador Raventós, l'alcalde del Bruc, afirmava el 31 de desembre de 1854 que «Todo el sobrante de líquidos que produce este pueblo se exporta ordinariamente para Barcelona y alguna partida para Igualada». ¹⁰⁷ Tanmateix, es té documentada la presència a Barcelona d'alguns naturals de l'Anoia vitícola desenvolupant tasques de taverner, freqüentment en establiments creats per gent nascuda a la seva mateixa localitat. ¹⁰⁸ Això podria indicar cert procés d'integració vertical entre producció i comercialització. Més ampli és el coneixement dels mercats exteriors. En una primera etapa el destí fou l'Amèrica Llatina, i en un segon cicle, França. La presència dels vins de la zona en la qual estaven establerts els Millaret en el comerç amb Amèrica ve avalada per diferents proves. Per exemple, Francesc Rovira Reventós, propietari del

106. MADUZ: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, IX, p. 399.

107. ACAN, Lligalls 1855 2 (1), «Comerç».

108. Francesc Valls i Jordi Planas traçaven la hipòtesi que Josep Isart Poch, que constava com a taverner en el padró de 1897, hagués treballat en la taverna propietat del també hostalenc Miquel Valls Càlix, localitzada a Sants (J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires. Dinàmica associativa i conflictivitat social. Els Hostalets de Pierola (1890-1939)*, Vic, Eumo Editorial, 2011, p. 80).

Bruc i colliter de «vins negres de primera qualitat», era «Antich comissionista de la acreditada casa Samá de la Vilanova y Geltrú», empresa especialitzada en el comerç americà (especialment a Cuba). Salvador Raventós Roig, propietari de Serra de Ca l'Ignasi, Roca Grillera i Mas Grau del Bruc, produïa «vins negres de primera qualitat, propis pera taula y embarch al Extranjer y Ultramar».¹⁰⁹ Afirmacions similars les repeteixen diferents propietaris del Bruc i de Pierola. A aquesta darrera localitat, durant la dècada de 1880, Josep Campalans, hostalenc d'origen, actuava com a comissionista de Josep Roviralta, amb negocis de vins a Buenos Aires.¹¹⁰ El «Centro Agrícola de la Comarca de Igualada» ho veia clar, per tal com afirmava el 1890: «El vino de esta región se exporta a Francia y Río de la Plata por medio de comisionistas extranjeros y españoles».¹¹¹ A Vallbona d'Anoia també es deia, el 1887: «El vino de este pueblo va principalmente a Francia y a Barcelona».¹¹² En aquest sentit, cal recordar la propera presència de comerciants francesos, conjuntament amb suïssos, a Vilafranca des del final de la dècada de 1870, que assoleix el nombre de cinc el 1887.¹¹³

ELS MILLARET: ACTORS ANÒNIMS DE L'EXPANSIÓ

Els Millaret van continuar essent agents actius, però anònims, d'aquest procés d'especialització vitícola. Formaven part dels milers de rabassaires que alimentaven la dinàmica del sector. Aquesta família no va tenir cap finca en propietat, de fet Josep Millaret Mayans apareix referenciat en el baptisme del seu fill Anton com a «jornaler».¹¹⁴ Els fills de Joan Millaret Fossalba foren les generacions que van viure el començament d'aquest procés. En els agitats temps de la Revolució Liberal, almenys durant el Trienni Constitucional, els Millaret van formar part dels realistes. Jaume Millaret, pare o fill, va haver d'abandonar la seva casa del Bruc l'estiu de 1822.¹¹⁵

109. ROIG I ARMENGOL: *Memoria acompanyatoria...*, p. 41, 42.

110. PLANAS; VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires...*, p. 82.

111. *El Ciclón*, IV, 23-2-1890, p. 2.

112. «Contestación dada por el ayuntamiento constitucional de Vallbona...», p. 81.

113. SANTI BORRELL I GIRÓ, *La vinya i el vi del Penedès. 1850-2018*, Vilafranca del Penedès, edició del mateix autor, 2019, p. 28.

114. ADSFLL, APSMB, Matrimonis, M4, 1826-1858, 313.14 (4). f. 260.

115. RAMON ARNABAT MATA, *Revolució i contrarevolució a Catalunya durant el Trienni Constitucional (1820-1823)*, volum I, tesi doctoral dirigida per Josep Fontana i Lázaro, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Universitat Pompeu Fabra, p. 2.006.

Jaume Millaret Mayans (fill de Joan Millaret i Maria Mayans) es va casar amb Maria Serradell Soler.¹¹⁶ Aquest matrimoni va tenir sis fills: Joan (1828), Jaume (1831), Josep (1834), Josep (1837), Simeó (1842) i Maria (1847).¹¹⁷ En aquesta generació la documentació disponible no permet una clara identificació dels personatges. Consten uns capítols matrimonials 1851 entre Jaume Millaret Casals (fill de Joan Millaret i Maria Casals; per tant, no és el seu homònim anteriorment esmentat) i Maria Serradell.¹¹⁸ Això fa pensar en un segon matrimoni de la darrera, però altra documentació notarial evidencia que Jaume Millaret Mayans encara era viu el 1856. A això se suma que en altres escriptures Jaume Millaret Serradell consta com a fill de Jaume Millaret Casals, mentre que els registres parroquials mostren clarament que era fill de Jaume Millaret Mayans. Això introdueix una confusió entre Jaume Millaret Mayans i Jaume Millaret Casals.

Josép Millaret Mayans es va casar el 5 d'agost de 1828 amb Maria Pujol Subirana. Els germans Millaret Pujol foren set: Jaume (1829), Jeroni (1832), Pere (1834), Agustí (1837), Sadurní (1841), Francesca (1844) i Anton (1847). Joan Millaret Mayans es va casar el 29 de desembre de 1829 amb Anna Térmens Bosch. Aquest matrimoni va tenir vuit fills: Joan (1833), Maria (1835), Jaume (1836), Gertrudis (1838), Josep (1839), Dolors (1842), Francesc (1844) i Teresa (1847).

Les filles de Jaume Millaret Casals (el fill de Joan Millaret Fossalba) i Maria Mayans també es van casar al Bruc. Gertrudis ho va fer amb Josep Ollé, pagès de la mateixa localitat, l'1 de febrer de 1820. En aquella època, Gertrudis portava cinc anys residint a Esparreguera.¹¹⁹ Rosa Millaret es va casar en primeres núpcies amb Josep Pons, pagès del Bruc. Després de quedar vídua va contreure segones núpcies amb Josep Riera, paleta. Al final de la dècada de 1850 residia a Vilallonga del Camp (Tarragona).¹²⁰

Tots els membres masculins de la família Millaret (els Millaret Serradell, els Millaret Pujol i els Millaret Térmens) es dedicaven en major o menor mesura al conreu de la vinya.¹²¹ Segons l'amillament del Bruc de 1861 hi havia cinc rabasses explotades per membres de la família —ve-

116. ADSFLL, APSMB, Matrimonis, M4, 1826-1858, 313.14 (4). f. 2.

117. Maria Millaret es va casar amb Baldomer Ferrer Guixà, carreter natural de Piera i resident al Bruc. El 1886 residia, amb el matrimoni Ferrer Millaret, Maria Serradell, la mare de Maria Serradell (AMEB, Padró de 1886. Agraeixo a Pep Colomé la possibilitat d'utilitzar el seu buidatge d'aquest padró).

118. ACAN, Notarials (Piera), Pau Castell i Posas (265), 1851, f. . 353-355.

119. ADSFLL, APSMB, Matrimonis, M4, 1826-1858, 313.14 (4), f. 61.

120. ACAN, Comptadoria d'Hipoteques d'Igualada, 116, f. 193v-194.

121. Els tres fills del matrimoni Ollé Millaret (Jaume, Josep i Pau) també constaven com a pagesos en el padró de 1855.

geu quadre 4. Aquestes rabasses responen a la pauta habitual en aquell municipi, situades al voltant d'una hectàrea de vinya. D'aquesta forma, 118 rabasses, del total de 292, es trobaven en la franja de entre 1 i 3 has. de superfície. Les més grans ho eren perquè incloïen una part de bosc i erm. Les parts a pagar al propietari oscil·laven entre el 20% i el 33%.

Quadre 4. Rabassaires de la família Millaret al Bruc el 1861 (en has.)

Rabassaire	Propietari	Parts %	Cereals	Vinya	Bosc	Erm	Superfície terra conreada	Total Superfície
Jaume Millaret	Joan Casas Soler	20		0,24		0,37	0,24	0,61
Jaume Millaret	Reverenda Comunitat de Monistrol	20		0,98		3,18	4,16	4,16
Josep Millaret	Pere Subirats	33		1,02			1,02	1,02
Joan Millaret	Josep Puig	20	0,24	1,10			1,35	1,35
Joan Millaret	Reverenda Comunitat de Monistrol	20		0,49	1,47	0,73	2,69	2,69
Rosa Millaret	Pere Subirats	25		3,12			3,12	3,12

Font: ACA, HACIENDA, Volúmenes, TER-P,151 (agraeixo a Pep Colomé que m'hagi permès utilitzar el seu buidatge d'aquesta font).

Jaume Millaret Casals (el fill de Joan Millaret i Maria Casals, recordeu el problema abans esmentat) comptava amb diferents finques contractades a rabassa morta.¹²² En primer lloc, disposava de 10 jornals de cavar al terme del Bruc, propietat de Francesc Serrat. Una, en concret, es trobava a l'heretat del Castell a terme del Bruc, propietat de Pere Subirats de Pierola.¹²³ A més, en els capítols matrimonials del seu fill Joan Millaret Serradell oferia com a garantia una vinya a rabassa morta «y por ciertos títulos al notario no manifestados asegura poseer en la partida de Malgrahons», situada al Bruc.¹²⁴

122. ACAN, Notarials (Piera), Pau Castell i Posas (265), 1851, f. 353-355.

123. Pere Subirats Margenat era un dels principals propietaris de la zona amb terres del Bruc, Pierola, Masquefa i Esparreguera. Subirats tenia cedit a rabassa morta un 65% de les seves propietats entre més de 100 rabassaires (VALLS JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 292-293).

124. ACAN, Notarials (Capellades), (29), A. Queraltó, 1856, f. 366-369 v.

Joan Millaret Mayans, el 29 de desembre de 1859 va comprar, a la germana Rosa, una vinya a rabassa morta de tres jornals propietat de Pere Subirats, situada a la partida de Mas Subirats al Bruc i que havia signat Josep Pons, el seu primer espòs, també pagès del Bruc, el 1820. El preu de compra fou 450 lliures.¹²⁵

Jaume Millaret Serradell es va establir finalment a Hostalets de Pierola, sembla que amb motiu del seu matrimoni amb Josefa Torres Carrés el 1861. Segons el padró de Pierola de 1905, feia 45 anys que residia en aquest municipi, és a dir, que hi hauria arribat el 1860 o el 1861.¹²⁶ Els sis primers anys de matrimoni, si més no, van residir al domicili de Joaquim Escudé Bros i Rosa Montserrat Juncosas. La família Escudé-Montserrat havia nodrit part del dot de Josefa per l'«amor que le profesan».¹²⁷ El compromís de residència implicava vestir i calçar el matrimoni Millaret, un sou anual de setze duros anuals, cultivar «a sus costas» una vinya a rabassa de Jaume Millaret situada al terme de Pierola a la partida del Maset del Ferrer del Coll i cinquanta duros en acabar els sis anys. Joaquim Escudé, segons l'amillament de 1861, gestionava quatre rabasses que constaven de 15,5 jornals (8,2 de vinya i els restants 7,3 d'erm). Tres de les rabasses eren propietat de Josefa Macià Pujol, i una, de Joan Carreras. L'arribada de Millaret a casa d'Escudé va proporcionar mà d'obra addicional. Jaume Millaret i Josefa Torres van tenir cinc fills: Maria (1862), Teresa (1863), Rosa (1865), Joan (1866) i Josefa (1872).

Encara a mitjan dècada de 1880, quan la fil·loxera era propera, els Millaret signaven contractes de rabassa. Jaume Millaret Térmens ho va fer el 31 de març de 1885 per unes terres propietat de Josep Rovira Elias situades a Pierola. L'extensió era de 42,5 mujades. Aquest terreny eren «antes bosque hoy en su mayor parte viña».¹²⁸ El contracte formava part d'un canvi d'estratègia per part de Rovira, a partir de la qual s'abandonava la gestió directa. De fet, en la mateixa data s'havia establert en favor de Joan Parcerisas bona part de la propietat.¹²⁹ Millaret es comprometia a plantar-hi vinya espessa. En el contracte es mostra la por que suscitava la fil·

125. ACAN, Comptadoria d'Hipoteques d'Igualada, 116, f. 193v-194.

126. AMHP, Padró 1905 (86), f. 15.

127. ACAN, Notarials, Piera, Pau Castell Tarafa (269), 1861, f. 36-38v.

128. Josep Rovira havia rebut aquestes terres per donació del seu pare Andreu Rovira, segons capítols matrimonials signats l'11 de juny de 1884. Andreu Rovira, segons l'amillament de 1861, explotava directament aquesta finca de 212,4 jornals. La finca era en la seva major part bosc (113,6 jornals) i erm (77). La vinya ocupava únicament 20,5 jornals, junt a 1,8 de sembradura i 1,3 d'olivar.

129. ACAN, Notarials, Piera (291), 1885, Àngel Nart, f. 257-262.

lojera en fixar-se el compromís del propietari que si «durante los veinte y cinco primeros años se perdiera la finca por caso fortuito preferirá al parcero o a sus sucesores a cualquiera otra persona para el nuevo cultivo». Les parts a pagar serien la quarta part dels grans, la meitat de la palla i un terç de la verema.

LA POSICIÓ SOCIAL DELS MILLARET: UNS RABASSAIRES DE BASE

Diferents treballs han mostrat com la comunitat rabassaire no era homogènia socialment.¹³⁰ Les dimensions de les explotacions fan pensar que els membres de la família Millaret, tant les branques del Bruc com l'establerta a Pierola, ocupaven el segment baix d'aquest grup social. Qualsevol eventualitat familiar o de l'explotació podia portar-los a l'endeutament.

Jaume Millaret Mayans exemplifica les dificultats financeres de molts rabassaires al començament del segle XIX, fruit de la caiguda de preus del vi. El 1832 va vendre un petit tros de terra amb un cobert a Vicenç Torres. Era part de la parcel·la comprada el 1797 a Anton Térmenes. En la venda hi havia el compromís de cessió, a més, del terreny necessari per a la construcció d'un cup de cinquanta cargues de vi. La venda fou per 82 lliures i 10 sous.¹³¹ Una segona mostra de la situació financera de Jaume Millaret procedeix de la venda el 1841 per 69 lliures, 7 sous i 6 diners a Ignasi Ventura de la rabassa morta signada el 1772.¹³² Ventura, d'acord amb l'amillament de 1861, havia acumulat cinc rabasses (tres de la Torre, una de Joan Ferrer del Coll i una altra de Josefa Macià Pujol) que totalitzaven 1,4 jornal de vinya de 2a., 5,2 de vinya de 3a., 1,6 d'olivar i 8,7 d'erm.¹³³ Finalment, Jaume Millaret Mayans, el 21 de febrer de 1857, va hipotecar casa seva com a garantia d'un préstec de 128 duros que li havien fet Josefa Salsas Julià (vda. de Francesc Esteve Jorba) i el seu fill Pau Esteve Salsas, sogra i cunyat del seu fill Joan Millaret Serradell. Millaret es comprometia a tornar els diners en dos terminis: 25 de desembre 1857 i el mateix dia de 1858.¹³⁴ El 8 de setembre de 1857 va cedir en vida tots els seus béns al mateix Joan, el seu fill. Aquesta cessió es va fer en els capítols matrimonials de Joan, qui havia contret núp-

130. J. COLOMÉ FERRER: «Conflicto y sociedad en la Cataluña vitícola (1880-1910)», *Historia Social*, n. 83, 2015, p. 91-111.

131. ACAN, Notarials (Piera), Pau Castell i Posas (250), 1832, f. 122-122v.

132. ACAN, Notarials (Piera), Pau Castell i Posas (255), 1839, f. .21-21v.

133. ACA, Hisenda, Volums, TER-P 1.051.

134. ACAN, Notarials (Capellades), (30) A. Queraltó, 1857, f. 77-78.

cies el 1856 amb Rosa Esteve Salsas, també del Bruc.¹³⁵ Sembla que finalment van perdre la casa, ja que, segons el padró del Bruc de 1886, residien en una casa de Joan Esteve.

Les famílies rabassaires, per aconseguir la reproducció familiar havien de diversificar els seus ingressos. El primer mecanisme era multiplicar les rabasses mortes. El més habitual era comptar amb un parell o tres de rabasses mortes. Això passava per una mobilització total de la mà d'obra familiar. En conseqüència, en bona part d'aquestes famílies, els fills treballaven a les vinyes des de la infantesa. Una segona estratègia era el treball a jornal en altres explotacions. Això era aplicable tant al cap de família com als fills, un cop assolida certa edat. El treball *per altri* era habitual en els moments de major demanda de mà d'obra: la verema, la poda i quan es cavava.¹³⁶ La tercera estratègia era el lloguer d'algun petit hort o l'ús com a tal de part del jardí de casa seva. Jaume Millaret Serradell pagava un cens anual de 15 rals a Pau Poch per un hort. Es té documentat aquest pagament des de 1876 i 1900.¹³⁷ Finalment, hi havia el recurs a dedicar-se a altres activitats en períodes d'inferior exigència de treball a l'explotació o a les que estava a jornal. Una feina molt habitual era la de traginer. En les dones era freqüent passar a treballar al servei domèstic. El treball en una fàbrica no era la sortida més habitual, ja que, segons la *Guía Industrial y Fabril de España* de Francisco Giménez Guted, cap de les dues poblacions de residència dels Millaret comptava amb activitat industrial. Només el Bruc (a Sant Pau de la Guàrdia) tenia encara, a la dècada de 1840, un forn de vidre, propietat de Pau Elies, fundat el 1776 (tot i que hi ha notícies de l'existència d'un altre ja al segle XVII), on treballaven 7 persones.¹³⁸ Una de les activitats preferents era l'explotació del bosc i dels erms, de forma legal o il·legal. A banda de la llenya i de la recol·lecció d'altres productes, es podia recollir el roldor, producte demandat per les adoberies de pells d'Igualada. Molts pagesos de la comarca, dels Hostalets i del Bruc, participaven d'aquesta explotació i es dedicaven al seu transport a Igualada. Un pagès dels Hostalets, veí dels Millaret, emprava part dels seus jornals del mes d'agost i imme-

135. ACAN, Notarials (Capellades), (29), A. Queraltó, 1856, f. 366-369 v.

136. Un pagès del Bedorc (Piera) nascut el 1884 afirmava que «anàvem colles d'homes, i ens disputàvem a veure quin era el que feia més tros. Per anar a treballar sortíem quan encara era fosc per poder començar el trencar l'alba i no tornàvem a casa fins que es feia fosc» (A. ESCUDERO COSTA: *El terme municipal de Piera*, Piera, 1981, p. 10).

137. APFM, llibreta Hostalets.

138. ACAN, Lligalls 1844, n. 4, Carpeta 2, «Estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias».

diatament anteriors a la verema a fer aquest transport.¹³⁹ Fins i tot alguns contractes de rabassa morta, especialment posteriors a la replantació, recollen les parts a satisfer d'aquest producte.¹⁴⁰ Finalment, una altra sortida era l'emigració, principalment cap a Barcelona. En aquest sentit, es té documentada aquesta situació per a dos dels germans Millaret Térmen: Joan (nascut el 1833 i casat a Santa Maria del Pi el 1865) i Josep (nascut el 1839 i casat a Santa Maria del Mar el 1868).¹⁴¹ En ambdós casos consten com a «jornalers».¹⁴² Ambdós encara vivien al Bruc, al domicili patern, el 1855, quan el primer consta com a traginer i el segon com a pagès. El patrimoni familiar, incloses les rabasses, havia quedat en mans de Jaume, l'hereu.

La conjuntura extraordinària d'alts preus del vi durant els darrers anys de la dècada de 1870 i començament de la de 1880 va permetre a alguns membres de la família assolir una posició de certa confortabilitat. En aquest context, Jaume Millaret Serradell va adquirir el 1878 una casa (conjuntament amb el seu cunyat Antoni), la número 55 del carrer de Montserrat, carrer Major després, d'Hostalets de Pierola. Els venedors foren els germans Estefa Molins (Rosalia, resident a Sants; Salvador, Pierola); els germans Botey Estefa (Miquel i Francesca, veïns de Sants; Eulàlia, resident a Igualada). Els darrers eren nebots dels primers. La casa havia estat propietat de Maria Anna Estefa Molins. En aquella època, Jaume Millaret tenia 52 anys, i Antoni Torres Carrés, 47. Aquesta casa responia plenament a la tipologia de les construïdes a l'època als Hostalets (25 pams d'amplada a la part davantera i 27 a la posterior). El preu de venda fou de 2.000 pessetes, de les quals es pagaren 1.000 en escripturar i 1.000 més al cap d'un any. Jaume Millaret va contraure un deutor amb Joan Font Riera per 500 pessetes sig-

139. Aquesta informació, me la va proporcionar Francesc Valls fa més de trenta anys. Provenen de «Jornales del 'Titus' con el mulo 1907-1920», que formava part del seu arxiu personal.

140. A «Can Pascual» de la Torre de Claramunt es fixava en contractes de finals de al dècada de 1890 una tercera part de la collita de roldor.

141. Josep es va casar amb Rosa Junyent. El seu fill Vicenç ho va fer el 30 de novembre de 1895 amb Maria Dachs Fulguera a Santa Maria de Gràcia. Vicenç va treballar en una empresa de comissions i representacions nacionals i estrangeres, principalment de material farmacèutic i del necessari per a la fabricació de gasoses, cervesa i gel. Finalment, es va fer càrrec de l'empresa.

142. A. CABRÉ; J. LLADÓS; J. M. PUJADAS-MORA; A. FORNÉS: *The Barcelona Historical Marriage Database (Machine-readable database)*. Advanced Grant Five Centuries of Marriages, European Research Council. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Centre d'Estudis Demogràfics and Centre de Visió per Computador, 2016. Agraeixo l'accés a aquestes dades a Joana Maria Pujadas.

nat el 28 de març de 1878 pel qual va hipotecar la seva meitat de la casa.¹⁴³ Anys després Antoni Torres Carrés es va casar amb Antònia Pons Miquel, de la Pobla de Claramunt, i va continuar convivint amb la seva germana i amb el seu cunyat al mateix domicili. De fet, els Millaret no van adquirir la totalitat de la propietat fins al 1925. Exemples similars es poden trobar al Bruc. Jaume Millaret Térmens residia, segons el padró del Bruc de 1886, en una casa de propietat. També ho feia Sadurní Millaret Pujol, qui, a més, el 1890 va comprar per 2.000 pessetes una altra casa a Joan Gubianes Serra, d'Esparraguera. La casa es situava al Bruc del Mig, i limitava amb el Torrent de l'Illa i la carretera.¹⁴⁴ Antoni Millaret Pujol, en canvi, residia en una casa de lloguer propietat d'un familiar de la seva dona.

Els Millaret foren uns dels protagonistes, als Hostalets, del procés que Cucurella, Parcerisas i Valls han denominat «L'explosió urbanística dels anys de la febre vitícola 1852-1895». Així es van construir 55 cases entre 1852 i 1896. La conjuntura expansiva va tenir un primer moment de gran dinamisme durant 1856 i 1857 (amb 15 cases iniciades), vinculat als alts preus assolits pel vi atesos els problemes derivats de l'oïdi. Un segon moment va ser resultat del boom produït a causa de l'arribada de la fil·loxera a França, especialment durant la primera meitat de la dècada de 1880 (amb 5 cases el 1880 i 5 el 1885). Aquestes conjuntures expansives van contribuir a finalitzar l'estructura urbana dels Hostalets.¹⁴⁵

LA CRISI FIL·LOXÈRICA: ¿LA FI D'UN CICLE?

LA FIL·LOXERA: ALGUNA COSA MÉS QUE UN PARÀSIT

El cicle expansiu motivat per la demanda francesa va començar a mostrar signes d'esgotament a partir de mitjan segona meitat de la dècada de 1880, però el problema es va accentuar amb la finalització, el 1892, de la vigència del tractat comercial amb França. El resultat fou la saturació de mercats i la caiguda de preus. És la «crisi de malvenda» a la qual es referia Josep Pujol.¹⁴⁶ Un altre element va complicar la situació econòmica, i especialment social, del camp català: la fil·loxera. El paràsit va acabar progres-

143. ACAN, Notarials, Piera (288), Àngel Nart, f. 355-356v.

144. ACAN, Notarials, Piera (296), 1890, Àngel Nart, f. 83-84v.

145. CUCURELLA-JORBA; PARCERISAS I VALLS ; VALLS-JUNYENT: *Entre vinyes i camins...*

146. J. PUJOL: «Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935», *Recerques*, 15, 1984, p. 57-78.

sivament amb tota la vinya, la qual cosa va provocar la finalització del conjunt dels contractes de rabassa morta i l'agreujament d'un problema social latent. Al mateix temps s'obria un nou repte, el de la replantació, i el fet de les condicions materials i jurídiques per materialitzar-la. La situació del mercat del vi es va veure agreujada per la fabricació de vins artificials que utilitzaven alcohol importat (un dels cavalls de batalla dels vinicultors) o per la simple adulteració.

L'ANOIA VITÍCOLA: UNA COMARCA EN LIQUIDACIÓ?

A mitjan dècada de 1880, l'Anoia era un dels principals nuclis de la vinya catalana. El míldiu era una amenaça. L'IACSI va organitzar, el 30 de maig de 1886, conjuntament amb l'ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia, una conferència de Rafael Roig Torres per difondre les novetats sobre la lluita contra aquesta malura. Hi van assistir delegacions de pobles de l'Anoia, entre els quals Piera i Pierola.¹⁴⁷ L'ajuntament de Vallbona d'Anoia afirmava, l'octubre de 1887, que «La crisis vinícola existe aquí desde hace un año». L'origen de la situació era la caiguda de preus, que xifrava en un 50 %, però ni així s'havia aconseguit vendre «una cuarta parte de la cosecha de 1886». L'abril de 1888 s'anunciava a la «comarca del Bruch, Pierola y Esparraguera» «la calma á n'als vins». ¹⁴⁸ A més, en aquell moment s'afirmava que «También tenemos la filoxera á dos leguas de distancia». ¹⁴⁹ *La Comarca del Noya* informava, el juny de 1888, que «A Piera, Masquefa y per aquell encontorn son moltes las tacas de filoxera que han surtit». ¹⁵⁰ Segons *La Publicidad*, al setembre de 1888 es constata «la existencia de la filoxera en algunos viñedos de Piera, Pierola y San Esteban Sesroviras». ¹⁵¹ A l'agost de 1889 s'afirmava que «En lo terme de Pierola han aparegut nous focos en quatre propietats diferents á mes dels ja coneguts que s'han engrandit prodigiosament». ¹⁵² A banda, l'any 1889 les vinyes van patir els efectes del míldiu. La situació era desesperada.

Els grans propietaris de la zona, vinculats a l'IACSI, van liderar el moviment per obtenir una reducció de les prestacions fiscals atesa la des-

147. *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1886, XXXV, p. 182.

148. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), I (núm. 3), núm. 3, 8-4-1888, p. 8.

149. «Contestación dada por el ayuntamiento constitucional de Vallbona...», p. 80-81.

150. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), I (núm. 7), núm. 7, 10-6-1888, p. 3.

151. *La Publicidad*, XI, 21-9-1888, núm. 3.859, p. 2.

152. *La Veu del Montserrat*, XII, núm. 32, 10-8-1889, p. 255.

trucció de la vinya. El 28 de juliol de 1888 hi va haver una reunió a l'Hostal Nou de Can Bonastre, a Masquefa, de propietaris de pobles de la zona (del Bruc i Pierola, entre ells). El motiu de la trobada fou «obtindre del govern lo compliment de la llei sobre la filoxera, això es que tota vinya fil·loxerada que passi á camp ó erm, pagui la contribució corresponent».¹⁵³ A la comissió resultant hi havia Emili Pascual pel Bruc i Jaume Llopart per Pierola, juntament, entre altres, amb Marc Mir Capella i Manuel Raventós Doménech (de Codorniu), ambdós de Sant Sadurní i membres dels Set Savis de Grècia, grup de propietaris que va liderar la lluita antifil·loxèrica. La centralitat de les dues poblacions en les quals residien les diferents branques de la família Millaret en aquesta conjuntura ve avalada perquè l'Associació de Contribuents Viticultors del partit judicial d'Igualada constituïda el 1888 tenia la seva seu al Bruc i comptava, a més, amb delegació a Pierola.¹⁵⁴

Magí Pascual, propietari de Can Pascual (mas situat a terme de Pierola, però a tocar del nucli urbà del Bruc, com ja s'ha vist) va formar el 1888 una societat de socors mutus conjuntament amb els seus rabassaires (els diu «parcers») de Can Gras de Dalt per acabar amb la fil·loxera i procedir a la replantació. Pascual i els 21 rabassaires s'obligaven a proporcionar els jornals necessaris «per l'exterminació dels focos qu'es presentin filoxerichs en dita propietat de Casa Gras de Dal». El primer objectiu era exterminar el paràsit «practicant en ells una excabació» de dos i mig a tres pams i «cremant sobre lo mateix lloch las arrels y ceps arrencats». Després s'hi preveia el mecanisme de la replantació.

Encara el 1890 hi havia esperances de solucionar els problemes derivats de la fil·loxera i el mildiu. Així, s'informava que «Se usan al efecto los polvos conocidos por el nombre de Azufre preparado Piferrer», i s'afirmava que al Bruc i a Pierola s'havien realitzat més de trenta assajos.¹⁵⁵ Finalitzada la verema de 1891, des del Bruc es deia que «als termes de Sant Llorenç, Sant Esteve, Piera, Masquefa, Pierola, ha estat generalment borda la verema a causa de les pedregades i la fil·loxera en general. La misèria ja no truca a les portes, sinó que ja és dins de les llars».¹⁵⁶ L'agost de 1891 es comentava que «La fil·loxera segueix invadint en termes mols alarmants la comarca de Collbató y Bruch, augmentantse cada dia el malestar en aquella

153. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), IV (núm. 15), núm. 83, 9-8-1891, p. 6.

154. PLANAS: *Viticultura i cooperativisme...*, p. 23.

155. *La Crónica. Diario de avisos, noticias y anuncios de Huesca*, VI, 3-9-1890, núm. 1.560, s.p.

156. J. IGLÉSIES: *La crisi agrària de 1879/1900: la fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62 (Llibres a l'Abast, 55), 1968, p. 158.

encontrada». ¹⁵⁷ A l'arribada del paràsit, cal sumar-hi la contínua caiguda de preus a la primera meitat de la dècada de 1890. El 1893 es comentava en relació a Pierola que «la cosecha de vino es muy pobre a causa de la filoxera y como la clase también dejará mucho que desear no se sabe cómo podrá dársele salida porque los vinos del 92 que fueron buenos, y aun lo son, no hay quien los solicite». ¹⁵⁸ L'ajuntament de Masquefa afirmava que «en 1893 el vino no ha tenido salida alguna y que en el de 1894 como ha faltado la demanda ha carecido de precio». ¹⁵⁹

Com a resultat de l'acció del paràsit i de la progressiva mort dels ceps, els rabassaires van deixar de cultivar les terres. A Pierola, les primeres rabasses es van abandonar entre 1891 i 1892. La situació va provocar un seguit de problemes legals. La principal qüestió a resoldre era qui es feia càrrec del pagament de la contribució territorial mentre es negociava amb les autoritats. A Pierola, la casuística fou triple. En uns casos el propietari obligava els rabassaires a abandonar l'explotació. ¹⁶⁰ En altres, era el rabassaire qui volia obligar el propietari a fer-se càrrec d'una finca. ¹⁶¹ En tercer lloc, les dues parts es posen d'acord per a procedir a la replantació. ¹⁶²

La fil·loxera va motivar una intensa crisi en les zones vitícoles. Un indicador de la situació a Pierola al començament de la dècada de 1890 fou l'abundància de judicis de desnonament per manca de pagament del lloguer dels habitatges. En general, els desnonats eren pagesos. Resultat d'això fou l'augment dels processos emigratoris. ¹⁶³ Al començament de 1895, Jaume

157. *L'Arch de Sant Martí*, VIII, núm. 504, 9-9-1891, p. 3.184.

158. *La Revista Vinícola y de Agricultura* (Saragossa), XII, núm. 28, 1-10-1893, p. 167.

159. AGDB, Agricultura, Expedients fil·loxera, Resposta de l'Ajuntament de Masquefa a un qüestionari de la Diputació (17-2-1895), Lligall 1.214.

160. Aquest era el cas de Francesc Badia, apoderat de Carme Dalmases, que el 9 de febrer de 1894 va signar la conciliació amb quatre rabassaires perquè abandonessin les seves rabasses perquè feia dos anys que les havien deixat (AMHP, Actes de conciliació 1894).

161. Joaquina Llopart de Sant Llorenç d'Hortons volia obligar Joan Juncosa Castells, propietari de Pierola, a fer-se càrrec d'una finca que posseïa a rabassa la primera i que feia tres anys que havia deixat de treballar. Van signar acta de conciliació el 14 de febrer de 1894 (AMHP, Actes de conciliació 1894).

162. Isidre Fajardo Felip va ser demandat per Pere Cucurulla Ubach perquè pagués la contribució. El demandat reconeixia el deute, ja que creia que l'estat en què l'havia deixat la fil·loxera el n'eximia. Tot afirmant que «me opongo á pagarle si dicho propietario en adelante no me tiene consideración para poderla plantar de nuevo, en otros pactos que sean más ventajosos que los que están estipulados». S'estableixen les noves condicions 1/4 de la verema i 1/5 del gra (AMHP, Actes de conciliació 1894).

163. J. COLOMÉ FERRER; F. VALLS-JUNYENT: «Las consecuencias demográficas de la crisis filoxérica en la región vitícola del Penedès (Cataluña)», *Historia Agraria*, 57, 2012, p. 47-77.

Rius, l'alcalde del Bruc afirmava que la causa de «la crisis agrícola que ha sumido a los habitantes de esta población ha sido la plaga filoxérica que ha invadido por completo los viñedos». S'afirmava que «el producto de la vid en este término era el único que daba vida a estos vecinos» i la seva desaparició havia causat una intensa emigració.¹⁶⁴ La població del Bruc va caure de 1.630 habitants el 1887 a 1.105 el 1897, però la caiguda es va anar frenant i va assolir els 1.186 el 1900 i 1.239 el 1910 —vegeu gràfic 1. El padró de 1886 contenia un total de 1.512 habitants (en 310 llars), mentre que el de 1911 s'havia reduït a 1.311 (en 276 llars). La premsa comarcal comentava que, com a resultat de l'embargament de finques per impagament, en el «Bruch tendrán que emigrar un centenar de familias».¹⁶⁵ A Pierola, la població que el 1887 era de 997 habitants s'havia reduït el 1897 a 888 i el 1900 encara era de 923 i de 956 el 1910 —vegeu gràfic 1.

El destí preferent des de Pierola, segons que indica el padró de 1897, era Barcelona amb 29 sobre un total de 48. Aquests fluxos van continuar en els anys posteriors, com apunta el padró del Bruc de 1911, on constaven 57 empadronats no residents. Els destins preferents eren Barcelona (19), poblacions properes (Collbató 5; Esparreguera 2; Castellolí 3; Martorell 2; Olesa 4; Monistrol 1; Guardiola 1; Pierola 2; Igualada 4) i, fins i tot, algun emigrant a l'Argentina (3) —vegeu quadre 5. Un contingent important d'aquesta emigració eren dones que treballaven en el servei domèstic (27 sobre el total de 57), dada que confirma el ja advertit a Pierola.¹⁶⁶ En aquest darrer cas, part dels homes (10 sobre 25) eren taverners.

Alguns grans propietaris de la zona també van rebre l'impacte de la crisi. Ricard Garcia Orallo s'hi ha aproximat a través de les propietats subhastades entre 1875 i 1905. Justament, el Bruc fou el poble del partit judicial d'Igualada amb una major superfície implicada amb 296,44 has, mentre que a Pierola únicament van sortir a subhasta 45,54 has. El masos implicats al Bruc foren Can Mata (91 has.) d'Àngela Colom i Brosa; la Casavella (113,66 has.) dels Hereus de Rosa Margarit i Carner, i Can Rovira (75,12 has.) de Josep Creus i Rovira. La premsa de l'època recollia aquest neguit: «¿Cuánta prosperidad! Ciento cuarenta fincas han sido embargadas en el pueblo del Bruch para el pago de contribuciones».¹⁶⁷ A Pierola foren Can Soterias (33,78 has. amb terres també a Piera) de Vicenç So-

164. AGDB, Agricultura, Expedients fil·loxera, Resposta de l'ajuntament del Bruc a un qüestionari de la Diputació (26-2-1895), Lligall 1.214.

165. *La Semana de Igualada*, V, 21-1-1894, núm. 184, p. 3.

166. PLANAS; VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires...*, p. 24.

167. *La Semana de Igualada*, V, 21-1-1894, núm. 184, p. 3.

Navegant en onades de ceps.Viticultura als vessants penedesencs de l'Anoia

Quadre 5. Lloc de residència habitual de empadronats a Pierola el 1897 i al Bruc el 1911

	Pierola (1897)			El Bruc (1911)		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Barcelona	17	15	32	3	16	19
El Bruc		1	1			
Pierola				1	1	2
Esparreguera		1	1	1	3	4
Gelida	1	2	3			
L'Hospitalet de Llobregat	2		2			
Igualada	2		2	1	3	4
Molins de Rei	1		1	1		1
Piera		1	1			
Rubí	1	1	2			
Sant Sadurní d'Anoia	1		1			
Terrassa		2		1		1
Collbató				2	3	5
Castellolí				1	2	3
Martorell				1	1	2
Olesa				2	2	4
Manresa					4	4
Capellades				1		1
Monistrol				1		1
Guardiola				1		1
Reus				1		1
Barberà				1		1
Argentina				2	1	3
<i>Total</i>				21	36	57

Fonts: Pierola (1897): J. PLANAS; F. VALLS-JUNYENT, *Cacics i rabassaires...*, p. 23; El Bruc (1911): AMB: padró Municipal del Bruc de 1911 (agraeixo a Pep Colomé que me l'hagi facilitat).

terras, i Cal Peret (41,62 has.) de Josep Bonheví i Artés.¹⁶⁸ Especialment destacable és el cas de Josep Creus, especialitzat en la producció de vins, com queda clar en la *Memoria acompanyatoria al mapa regional vinícola de la provincia de Barcelona*¹⁶⁹ i per la descripció de la finca a subhasta: «compuesta de casa de labranza [...] con su patio, cuatro lagares, bodega y un pajar cubierto; existiendo frente de la casa otro pajar con su era de trillar y tierras anejas destinadas a bosque, viña, olivar y terreno yermo».¹⁷⁰ Un altre exemple és la venda de Can Santjoan, propietat de Can Carreras, als germans Roviralta Figueras.

Una de les sortides comercials a la crisi fou la recuperació de vendes tant al mercat interior com als exteriors. En relació amb el primer és simptomàtic, com ja s'ha esmentat, l'alt percentatge d'homes emigrats des d'aquestes poblacions que treballaven com a taverners a Barcelona. En relació als mercats americans, un bon exemple era Miquel Pons Valls, comerciant dels Hostalets, però establert a Sant Martí de Provençals, especialitzat a exportar vi a l'Uruguai, on uns parents s'encarregaven de la comercialització.¹⁷¹ El negoci s'havia originat el 1870 quan Joan, Joaquim i Isidre Pons Valls van emigrar a aquell país. El primer va establir un magatzem de vi que Miquel proveïa des de Catalunya. El període àlgid de la seva activitat fou entre 1894 i 1906, just durant la recuperació de la crisi fil·loxèrica. Un segon exemple, a Hostalets de Pierola, procedeix de la inversió realitzada per Josep Roviralta Figueras, un dels compradors de Can Carreras, per a la construcció d'uns cellers inaugurats el 1897 per atendre el seu negoci de vins a l'Argentina.¹⁷² Una altra opció foren els mercats europeus. No és una casualitat que el vi de l'Anoia fos present a Alemanya i Suïssa,¹⁷³ ni que l'òrgan d'expressió dels comerciants establerts en ambdós països, *El Comercial Vinícola Español*, publicat entre març de 1911 i octubre de 1912, tingués la seva redacció a Igualada.

168. R. GARCIA ORALLO: *La terra a subhasta. Crisi, endeutament i desposseïció al món rural català del finals del segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 298), p. 430-434.

169. R. ROIG i ARMENGOL: *Memoria acompanyatoria...*, p. 81.

170. *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 30-8-1900, núm. 207, p. 4.

171. PLANAS; VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires...*, p. 70.

172. M. CUCURELLA-JORBA; J. PARCERISAS i VALLS; F. VALLS-JUNYENT: *Entre vinyes i camins* (en premsa).

173. El febrer de 1912 es deia dels vins del partit judicial d'Igualada que presentaven «*excelentes condiciones para la mesa y la exportación a Alemania y Suiza*» (*Boletín de la Cámara Agrícola Oficial de Igualada y su Comarca*, II, febrero-1912. núm. 27 i 28, p. 3.). M. GUTIÉRREZ-POCH: «Wein verkaufen (Vendre vi). Un viatge de Capellades a Viena: Josep Poch i Teixé (1882-1954)», *Revista d'Igualada*, 57, 2017, p. 16-29.

La zona vitícola de l'Anoia, pobles com Piera, Masquefa, Vallbona d'Anoia i, també, Pierola, va treure avantatge de l'arribada del ferrocarril el 1893. El «Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada» afirmava, el febrer de 1890, que el comerç de vins comptava amb el «gravamen del costoso acarreo por carreteras accidentales, siendo, por tanto, una desgracia para este país, el no haberse terminado ninguno de los varios ferrocarriles proyectados».¹⁷⁴ En el darrer cas, la situació es va demorar per problemes legals en la construcció de la carretera dels Hostalets a l'Estació de Piera-Els Hostalets, que no es va finalitzar fins al 1909.¹⁷⁵ El Bruc estava en una situació diferent, fruit de la proximitat relativa de les gran línies a Martorell.

La caiguda dels ingressos de la unitat familiar va exigir una nova formulació de la seva estructura, i es van reforçar la pluriactivitat i la dedicació a activitats complementàries. Pilar Junyent i Jorba, nascuda el 1890, comentava com els pagesos de Can Aguilera (Piera) «anaven a treballar al bosc per tots els pobles de l'entorn. Alguns anaven a fer jornals de pagès al Bruc. Hi havia gent, principalment d'Els Hostalets, que arribaven fins a l'Aragó per fer la collita de cereals».¹⁷⁶ Josep Montserrat comparteix aquest testimoni en confirmar que «al poble s'organitzaren colles que es traslladaven esporàdicament a altres comarques no tan afectades per la crisi vitícola, a la recerca de feines de temporalitat que els proporcionessin uns ingressos».¹⁷⁷ Els principals destins eren la sega de cereals al Vallès i la zona d'horta de la Marina del Baix Llobregat. També es va intensificar la recol·lecció del roldor i l'engreix de porcs.

Tant al Bruc com a Pierola es va produir una gran participació al moviment associatiu agrari del final del segle XIX i començament del XX. Com ja s'ha vist, la centralitat d'aquesta zona de la comarca era important perquè quan, el 1888, es va constituir l'Associació de Contribuents Viticultors del partit judicial d'Igualada, aquest ens tenia la seu al Bruc. Els grans propietaris d'ambdues poblacions foren protagonistes de l'associacionisme agrari a escala comarcal, i també català, en les següents dècades. Per exemple, en el Consell Comarcal d'Igualada de la Unió de Vinyaters, el gener de 1911, foren elegits per a formar-ne part Josep Casas Chocomeli (el Bruc) i Emili Pascual Amigó (Pierola).¹⁷⁸ A més, les delegacions locals apareixien forma-

174. *El Ciclón* (Igualada), IV, 23-2-1890, núm. 151, p. 2.

175. PLANAS; VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires...*, p. 24-30.

176. ESCUDERO COSTA, *El terme municipal...*, p. 13.

177. MONTSERRAT VALLS, *Els meus records*, Hostalets de Pierola, Ajuntament dels Hostalets de Pierola, 2006, p. 74.

178. PLANAS: *Viticultura i cooperativisme...*, p. 46.

des dels principals propietaris del terme, a banda que comptaven amb un nombre elevat de socis (28 al Bruc i 143 a Pierola), quan el conjunt de la comarca comptava amb 1.256 membres.

La situació va anar conduint a l'aparició de les primeres manifestacions d'organització rabassaire. Ja hi havia societats adherides a la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (1882) a diferents poblacions de l'Anoia vitícola (Piera, Masquefa i el Bruc).¹⁷⁹ Masquefa, de fet, fou un dels epicentres del moviment rabassaire. De tota manera, es va haver d'esperar a l'esclat de la crisi fil·loxèrica perquè el moviment associatiu assolís tot el seu potencial.

L'IMPACTE DE LA CRISI EN EL COL·LECTIU RABASSAIRE: EL CAS DELS MILLARET

Els Millaret, com altres rabassaires, van rebre l'impacte de la crisi. La principal manifestació fou l'abandonament i/o donar de baixa les rabasses. Joan Millaret Serradell va donar de baixa el 1895-96 una rabassa situada a Pierola en favor de Pau Llopart (Pons) amb 1,2 jornals de vinya de tercera i 0,9 d'erm. Joan Millaret Prats, fill de l'abans esmentat, donava d'alta el 1894-95 dues finques que tenia a rabassa a Pierola. Li corresponien per la cessió que li n'havia fet el seu pare segons els capítols matrimonials signats l'11 de desembre de 1887. El rabassaire bruquetà les va donar de baixa el 1896-97.

Una reacció a l'impacte de la crisi fou l'emigració. Com ja s'ha vist, en aquest cas, Barcelona era destí preferent. També les dones de la família Millaret hi acostumaven a anar a treballar com a criades. Les germanes Francesca i Carme Millaret Altarriba, de 24 i 16 anys respectivament, consten en el padró de 1911 del Bruc com a residents de fet a Barcelona, on treballaven en el servei domèstic.¹⁸⁰ El seu germà, Albert, hi apareix com a pagès i establert a Collbató. Un altre exemple d'aquest procés d'emigració l'ofereix Teresa Millaret Torres, filla de Jaume Millaret Serradell, casada el 1883 amb Miquel Poch Gralla, pagès natural de Vallbona d'Anoia. Un cop casats es van establir als Hostalets. Allà van néixer els seus primers fills i hi van viure fins al final de la dècada de 1880 o començament de la de 1890, en què van passar a residir a Cabrera d'Anoia, on Miquel Poch es feu càrrec

179. PLANAS: *Viticultura i cooperativisme...*, p. 26.

180. AMB: padró Municipal del Bruc de 1911 (agraeixo a Pep Colomé que me l'hagi facilitat).

Navegant en onades de ceps. Viticultura als vessants penedesencs de l'Anoia de Can Sescots,¹⁸¹ fins que al final de segle es van establir a Vallbona, també explotant diferents terres a rabassa.

LA REPLANTACIÓ: LES BASES PER A LA RECUPERACIÓ

TORNANT A LA VINYA

La fil·loxera fou un sotrac. La progressiva desaparició de la vinya a tot Catalunya va suposar un profund canvi en els mecanismes de conreu i de treball. L'única solució era la replantació amb ceps de peu americà, empeltats amb les varietats locals. Tot el procés fou un constant procés d'aprenentatge, en el qual Catalunya s'emmirallava en França. Ben aviat es van crear estacions ampelogràfiques i vivers, tant privats com públics, a través dels quals s'estudiaven les característiques dels ceps americans i les seves possibilitats d'adaptació. Moltes finques es van convertir en camps de proves, mentre la fil·loxera anava acabant amb els ceps locals. Pep Colomé ha fet un interessant repàs dels canvis culturals que va provocar la replantació: de la vinya plurivarietal a la monovarietal; de la important presència de la vinya campa al predomini de la vinya sola; introducció de nova maquinària i de l'increment de despeses per a productes anticriptogàmics.¹⁸²

LA REPLANTACIÓ A L'ANOIA

L'Anoia, especialment en els seus vessants penedesencs, fou un punt de difusió del coneixement necessari per a la replantació. Els viticultors anoïencs van comptar amb cert avantatge, atès que van poder aprendre de les errades comeses a les primeres zones fil·loxerades. A això s'hi suma la proximitat al dinamisme replantador de Sant Sadurn i de Vilafranca. Com ja s'ha dit, el referent era França. Una comissió amb membres provinents de Piera, Sant Sadurn d'Anoia, Pla del Penedès i el Bruc es van desplaçar el 1888 al país veí a estudiar l'experiència de replantació.¹⁸³ També una delegació del Bruc va assistir a una reunió de propietaris i parcers a l'Estació Ampelogràfica de Terrassa, el 22 d'agost de 1889.¹⁸⁴

181. Can Sescots era una casa propietat de Can Planas que el 1905 estava «deshabitada y enrunada» (AVINYÓ: *Monografia històrica ...*, p. 88).

182. COLOMÉ-FERRER: *Terra de ceps...*, p. 251-257.

183. IGLÉSIES: *La crisi agrària...*, p. 239.

184. *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1889, XXXVIII, 1889, p. 257.

A l'Anoia, i també a Pierola i al Bruc, el lideratge de la replantació el van assumir els grans propietaris, com mostra la *Comisión inspectora de viveros y plantaciones de vides americanas* de la Diputació Provincial de Barcelona. Aquesta comissió, la presidia Marc Mir Capella i entre els seus membres hi havia el marquès de Camps, Ignasi Girona Vilanova, i Rafael Mir Deàs. El 1893, a Pierola, Joan Subirats ja havia replantat a Can Mata de la Garriga «14 viñas americanas»; Joan Vallès també ho havia fet a Can Valls i en una altra finca. Al Bruc, el més avançat era Magí Pascual Tobella a Can Pascual, i també tenien vinya replantada Francesc Casas i Magí Bros.¹⁸⁵ Especial comentari mereix Emili Pascual Amigó, fill de Magí Pascual. Nascut el 1865, els seus coneixements sobre ceps americans eren amplis, com ho demostren els seus treballs.¹⁸⁶ Les seves experimentacions, tant en producció directa com en empelt, semblen remuntar-se a 1883-1884. Com ja s'ha vist, el seu pare, Magí Pascual, havia establert el 1888 una «Societat mútua de defensa contra la fil·loxera». En els seus estatuts, després d'haver sanejat el terreny, la tasca de replantar-lo corria a càrrec del «parcer», que acceptava l'obligació de plantar, en primer lloc, durant un any blat «ab l'objecta de seneijal». La varietat preferent per plantar seria Riparia «que necessita d'ampelt», junt amb altres varietats «de producció directa» com les Jacquez, les Herbeumont «hasta qu'el temps o l'experiencia hagint demostrat la més ventajosa». El propietari «facilitarà als parcers los molls de las plantas americanas, escullint ó determinant la classe».

Les primeres passes de la replantació eren plenes d'errades. Emili Pascual comentava: «Lo pitxor de tot es no fer res, mes moltes vegades es mes mal lo fer massa», perquè en aquest darrer cas es poden «perdrer lo temps, la planta y lo capital».¹⁸⁷ El mateix Pascual afirmava que «errant s'aprén».¹⁸⁸ Ramon Sègol Armengol, masover del Torrent (Pierola), afirmava, el novembre de 1890, en una consulta adreçada a Rafael Mir centrada en els empelts, que tenia «tota vegada que avuy tinch las vinyes cuasi mortes per la filoxera, y si vull donar pa a ma família no'm queda altre remey que tornar a plantar vinya, y la veritat no voldria equivocar-me», responsabilitat que li havia fet assumir la vídua del propietari, que visitava poc el mas.

185. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA: *Comisión inspectora de viveros y plantaciones de vides americanas. Informe de la comisión*, Barcelona, Casa de la Caridad, 1893, p. 27.

186. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), I (núm. 14), 12-8-1888, p. 9-10; I (núm. 15), 14-10-1888, p. 3-4; I (núm. 17), 11-11-1888, p. 4-5; II (núm. 3), núm. 23, 10-2-1889, p. 4-5. Va iniciar una nova sèrie uns anys després amb resultats més fermes (*La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), V (núm. 6), 27-3-1892, p. 1-2).

187. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), V (núm. 96), 28-2-1892, p. 3.

188. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), V (núm. 97), 13-3-1892, p. 2.

Prosseguia que tenia «empeltats quatre ceps de Riparia y quatre de Jacques [...] y apesar de que son bastant bonichs no vuy plantarne mes perquè estich segur que á la llarga tots han de morir del mateix mal». ¹⁸⁹ Rafael Mir li contestà que «La observació es lo gran mestre pera conèixer la manera acertada de fer los empelts». ¹⁹⁰ A can Pons de Pierola, per exemple, el setembre de 1892 s'anunciava la mort de diverses ripàries fil·loxerades, tot afirmant-se que «al nostre modo de veure no deu donarseli l'importancia que'n té, ni descoratjar-nos en la marxa de la reconstitució americana. Es una llissó mes que deu aprofitarse». ¹⁹¹ Un registre de Piera, sense datar però possiblement de començament de la dècada de 1890, mostraria que la major part de la vinya replantada es corresponia a les varietats *riparia* i *rupestris*. Hi havia algunes explotacions que havien utilitzat peus produïts a Can Valls de Pierola. ¹⁹²

Els propietaris, en els nous contractes, van imposar condicions més dures als rabassaires. Magí Pascual, en la «Societat Mútua de defensa conta la fil·loxera», després d'establir els mecanismes de la replantació, preveia uns nous pactes per als «parcers». Segons aquests, els que pagaven al terç o al quart continuarien així, mentre que les «pocas vinyes que avuy son al 5°» es convertiran al quart. A més, la majoria dels contractes van deixar de ser escriturats notarialment per ser-ho privadament. Aquest era un acte de reafirmació de propietat i d'evitar qualsevol possibilitat de reclamació del rabassaire. Els rabassaires van afrontar la replantació en un context de gran duresa de treball. Josep Montserrat, recollint testimonis dels seus avantpassats, explica com, després de treballar a jornal per als grans propietaris en la replantació, anaven de nit a la seva vinya. Cal recordar que aquesta feina era molt dura, ja que exigia rompre la terra a una gran profunditat (cinquanta o seixanta centímetres) per possibilitar l'extracció dels ceps. ¹⁹³ Segons Isidor Aguiló, per a aquesta tasca, que es feia amb els arpiots, «en Piera [...] un obrero cava 8 áreas y bina 12 áreas» en un jornal. ¹⁹⁴ Una de las principals manifestacions de resistència pagesa durant la replantació fou el robatori de ceps de peu americà. A Pierola, Pau Jorba, rabassaire, es va endur estagues *rupestris* de la vinya de Josep Rovira Elias, que el va demandar, i es va pac-

189. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), III (núm. 22), núm. 66, 23-11-1890, p. 3.

190. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), III (núm. 24), núm. 68, 24-12-1890, p. 1.

191. *La Comarca del Noya* (Sant Sadurní d'Anoia), V (núm. 1), núm. 117, 8-1-1893, p. 3.

192. AMP, Registro de Plantaciones de Cepas Americanas, Distrito Municipal de Piera.

193. MONTSERRAT VALLS: *Els meus records...*, p. 73-74.

194. I. AGUILÓ Y CORTÉS: *La tierra labrantía y el trabajo de la provincia de Barcelona*, Madrid, Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio-Cuerpo de Ingenieros Agrónomos, Tipolitografía de Raoul Péant, 1897, p. 131.

tar finalment que les plantés a les terres del demandat.¹⁹⁵ El 1896 es va jutjar Josep Esteban pel robatori de 2.000 ceps, «que amayoladas podían salir unes diez mil estacas» a la propietat que té Magí Bros.¹⁹⁶

Al començament del segle XIX, l'Anoia vitícola havia recuperat una part important de la seva producció. Al final de la dècada de 1880, segons dades de Roig i Armengol, la producció del partit judicial d'Igualada (que incloïa Colbató) era de 306.400 hls, mentre que, segons estimacions de la Unió de Vinyaters de Catalunya, al començament de la dècada de 1910 pujava a 278.120 hls. S'havia recuperat, per tant, el 90,8% de la producció.¹⁹⁷

ELS NOUS TEMPS DE LA VINYA I ELS MILLARET

Jaume Millaret Torres, fill de Jaume Millaret Serradell, formava part de la generació que va viure l'impacte de la fil·loxera i de la posterior replantació i, per tant, l'empitjorament de les condicions contractuals. Exemple d'aquesta darrera circumstància és el contracte privat de rabassa morta signat el 30 de gener de 1897 amb Magdalena Francisca Biosca Ramírez, qui havia rebut la finca per herència del seu pare, Miquel Biosca Bertran (mort el 1883),¹⁹⁸ i de Rafael Valls Valls, el seu home.¹⁹⁹ La vinya era de divuit jornals de cavadura, situada a la partida de Torrent del Mig de Cal Peret de la Serra. Aquestes terres formaven part d'una rabassa explotada fins llavors per Josep Rigol Martí. La renúncia de Rigol es recull a l'apèndix de l'amillament de 1895-96. Aquesta implicava dues peces de terra que sumaven 19,5 jornals (13, 2 de vinya). El motiu adduït era «por haber muerto las cepas a causa de la filoxera». Les parts fixades eren del 25% de la verema (els propietaris havien de proporcionar idèntica quantitat de sulfat de coure i sofre) i dels cereals. La finca de Cal Peret de la Serra sumava en

195. AMHP, Judicis verbals, 1893.

196. AMHP, Judicis de faltes, 1896.

197. *Boletín de la Cámara Agrícola Oficial de Igualada y su Comarca*, II, febrero-1912, núm. 27 i 28, p. 3.

198. Miquel Biosca Bertran havia començat el seu negoci d'adoberia el 1835 i havia acumulat una considerable fortuna (P. PASCUAL I DOMÉNECH; C. VENTURA: «Història d'una adoberia. L'antiga fàbrica d'adobar pells de la família Mateu (circa 1765-2000)», *Miscellanea Aqualatensia*, 13, 2009, p. 387, 389 i 392).

199. Agraeixo a Joan Millaret Valls i al seu pare Jaume Millaret la consulta d'aquest contracte conservat al seu arxiu familiar (Hostalets de Pierola).

Navegant en onades de ceps. Viticultura als vessants penedesencs de l'Anoia el seu conjunt 119 has.²⁰⁰ Contractes com aquest també foren signats pels Millaret del Bruc. Les bases de la continuïtat dels Millaret com a agents anònims del conreu de la vinya estaven posades.

ARXIU CONSULTATS

ACAN: Arxiu Comarcal de d'Anoia.

ADB: Arxiu Diocesà de Barcelona.

ADSFL: Arxiu Diocesà de Sant Feliu de Llobregat.

AGDB: Arxiu General de la Diputació de Barcelona.

AMB: Arxiu Municipal del Bruc.

AMHP: Arxiu Municipal Hostalets de Pierola.

AMP: Arxiu Municipal d Piera.

APSMB: Arxiu Parroquial Santa Maria del Bruc.

APSPP: Arxiu Parroquial de Sant Pere de Pierola.

200. PLANAS I F. VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires...*, p. 188.